

UNIVERZITET U SARAJEVU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ORIJENTALNU FILOLOGIJU

*UPOREDBA SADRŽAJA MEVLUDA SULEJMANA ČELEBIJA I SALIHA GAŠEVIĆA SA
OSVRTOM NA JEZIČKE KARAKTERISTIKE*

(Završni diplomski rad)

Kandidatkinja: Mahira Jusić

Mentor: Prof. dr. Kerima Filan

Sarajevo, juni 2019. godine

SADRŽAJ

1. UVOD.....	5
2. ALHAMIJADO KNJIŽEVNOST.....	6
2.1. Alhamijado književnost u Bosni i Hercegovini	6
3. MEVLUD I RAZLOZI NASTANKA OVE VRSTE POEZIJE	9
3.1. Historijat mevludske svečanosti.....	11
3.2. Sulejman Čelebi i njegovo remek-djelo.....	13
3.3. Hafiz Salih Gašević – autor mevludskog prvijenca na bosanskom jeziku.....	16
4. UVOD U TRANSKRIBIRANI TEKST MEVLUDA SALIHA GAŠEVIĆA	19
4.1. Transkripcijski kod Mevluda hfz. Saliha Gaševića.....	21
5. MEVLUD (latinička transkripcija teksta izvorno pisanog arapskim pismom)	24
6. RJEČNIK TURCIZAMA	40
6.1. Turcizmi mevludski	48
7. MEVLUD U PRAKSI VJERSKIH SLUŽBENIKA U BOSNI I HERCEGOVINI	54
8. ZAKLJUČAK.....	61
9. IZVORI I LITERATURA.....	63
9.1. Izvori	63
9.2. Literatura.....	63

SAŽETAK

Predmet ovog istraživanja je transkribiranje i opis Mevluda Saliha Gaševića koji je u upotrebi već 141 godinu kao i utvrđivanje statusa njegovog mevluda u današnjem i u poređenju sa prošlim vremenom. Postavljeno je nekoliko ciljeva od kojih su najznačajniji: ukazati na potrebu istraživanja kulturne tradicije Bošnjaka pisane arapskim pismom, ukazati na prisustvo turcizama u toj vrsti literature na bosanskom jeziku, utvrditi koji su to turcizmi dio aktivnog rječničkog fonda bosanskog jezika, a koji su pripali, ili su na putu da pripadnu pasivnom rječničkom fondu.

Mevlud hfz.¹ Saliha Gaševića koji je u ovome radu transkribiran datira iz 1924/1925. godine, a predgovor je preuzet iz izdanja od 1910. godine. Transkribirani primjerak je na bosanskom jeziku i pisan je arapskim grafijskim sistemom. Kroz transkribiranje uvodnog dijela uvidjeli smo da se navode problemi koji su se javljali pri pisanju riječi bosanskog jezika arapskim pismom, kao i olakšavajuća okolnost štampanja ovog djela zahvaljujući reformi arebice.

Intervjuirajući vjerske službenike došli smo do zaključka da se još uvijek, premda sve rjeđe, na svečanostima mevluda uči uvodni dio turskog mevluda koji je u 15. stoljeću sastavio Sulejman Čelebi iz poštovanja prema autoru preteče svih mevluda kako bosanskih tako i onih koji su nastajali u raznim dijelovima Osmanske države. Kada je riječ o mevludskoj svečanosti, upoređujući prošlost i sadašnjost kroz intervjuiranje vjerskih službenika, saznali smo da je održavanje privatnih mevludskih svečanosti sve rjeđe, ali da su javne svečanosti jako zastupljene i da ih je sve više.

Nadalje, analizom turcizama koji su zastupljeni u mevludu, a koju smo jednim dijelom obavili i tako što smo anketirali učenike i odrasle osobe, pokazala nam je da najveći broj turcizama koje koriste obje anketirane grupe (učenici i odrasle osobe) je vjerskog karaktera (turcizmi prve grupe) i da je taj broj poprilično ujednačen kod anketiranih grupa. Analizom riječi koje smo klasificirali u drugu grupu (riječi čije značenje ne poznaju), upoređujući ove dvije anketirane grupe, došli smo do zaključka da veći broj nepoznatih riječi pripada učenicima. U analizi treća skupine (riječi koje poznaju, ali ne koriste) broj riječi obje anketirane grupe je gotovo izjednačen. U četvrtoj grupi (riječi koje koriste u svakodnevnoj komunikaciji) dolazi do promjene: mlađa anketirana grupa koristi veoma mali broj riječi, za razliku od starije. U petoj

¹Hafiz –osoba koja zna napamet Kur'an, svetu muslimansku knjigu

grupi turcizama (riječi iz savremenog turskog jezika), također, dolazi do izmjena: ove riječi su odraslima nepoznate, dok ih anketirani mlađa grupa jako dobro prepoznaje kroz učenje turskog jezika u školi.

Ključne riječi: *alhamijado književnost, bosanski jezik, mevlud, Salih Gašević, Sulejman Čelebi, turcizmi.*

1. UVOD

Osnovni cilj ovog rada je:

- pojasniti pojam alhamijado književnost, osvrnuti se na historijat te književnosti, istaknuti važnost proučavanja bogate alhamijado književnosti na bosanskom jeziku savremenim naučnim metodama;
- predstaviti Mevlud hafiza Saliha Gaševića kao dio bogatog alhamijado naslijeđa koji je, sa sigurnošću možemo reći najčitanije i najčešće javno izvođeno djelo;
- predstaviti historijat mevludske svečanosti, od njenih prvi začetaka, pa sve do danas, sa posebnim osvrtom na prostor Bosne i Hercegovine;
- upoznati čitaoce sa životom i djelom autora mevludskog spjeva na turskom jeziku i sa životnim putevimanjegovog prevodioca, hafiza Saliha Gaševića;
- odgovoritna pitanjekakvo mjesto zauzima mevlud kao tekst i kao svečanost u životu vjerskih službenika intervjuirajući i starije i mlađe vjerske službenike i upoređujući njihove odgovore;
- transkribirati jedan od najstarijih primjeraka Mevluda hafiza Saliha Gaševića, skupa sa *Predgovorom* u kojem se govori o problemima što su se javljali prilikom štampanja arapskim pismom tekstova na bosanskom jeziku;
- ukazati na turcizmeu radu kojima su protkani stihovi mevluda uz osvrt i uporedbu razumijevanja turcizamastarijih i mlađih generacija;
- sačiniti rječnik turcizama, da bi tekst Mevluda bio „prohodan“ svakom čitatelju, naveli smo i rječnik turcizama i izvore iz kojih smo preuzeli značenja.

2. ALHAMIJADO KNJIŽEVNOST

Pojam *alhamijado* je izveden od arapske riječi *al-‘ağamiyy* što znači „strani, tuđinski, nearapski“. U naroda koji su duže vrijeme bili pod upravom islamski orijentiranih država, kao što je arapski hilafet ili Osmanska država, uz književnost na orijentalnim jezicima (arapskom, turskom i perzijskom), razvijala se i književnost na maternjem jeziku pisana arapskim pismom.

Termin *alhamijado* potječe iz vremena kada je Iberijski poluotok bio 8 stoljeća pod vladavinom Arapa. Tada su nastajali tekstovi na španskom jeziku, te su kao takvi označavani kao *texos aljamiados*.

Filip Hiti navodi da su španski muslimani „govorili romanskim dijalektom, ali su se služili arapskim pismom”². Naziv *alhamijado* dolazi iz arapskog jezika, a kod nas je ovaj naziv, govoreći o spoju jezika jednog i pisma drugog naroda, prvi upotrebio Fehim Bajraktarević. Pišući o tome kako je ova literatura u Španiji dobila naziv on ističe: „Kao ovi španski Mavri, tako su se i neki muslimani iz naših krajeva služili našim jezikom, ali arapskim slovima”.³

Također se u onim dijelovima Evrope kojima su vladale Osmanlije javlja ova vrste književnosti. To su Albanija, Poljska, Bjelorusija, Bugarska i u manjoj mjeri Grčka. I književnost Bosne i Hercegovine je obogaćena ovom vrstom tekstova, pa taj dio naše kulturne baštine nazivamo *alhamijado* književnost.

2.1. Alhamijado književnost u Bosni i Hercegovini

Dolazak Osmanlija u Bosnu i Hercegovinu u 15. stoljeću je rezultirao bogatim preplitanjem Istoka i Zapada na relativno malom prostoru. Zajedno sa religijom Osmanlije sa sobom donose svoje običaje, kulturu i jezik.

Kada dva naroda različitog jezika, pisma, religije, kulture i tradicije nekoliko stoljeća dijele zajednički prostor, potpuno je logično preplitanje njihovih kultura. Najbolji primjer preplitanja bosanskohercegovačke i osmanlijske kulture je nastanak tekstova na bosanskom

²Filip Hiti, *Istorija Arapa*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1973., 390.str.

³Fehim Bajraktarević, “Srpska pesma o Muhamedovu rođenju”, *Glasnik Srpskog naučnog društva*, 1927. str.189.

jeziku pisanih arapskim pismom koje je u tom razdoblju bilo i pismo osmanskog turskog jezika. Čak imamo za primjer i tekstove pisane arapskim pismom, osmanskim turskim jezikom čiji su pojedini leksički i grafički morfemi pisani grafijom koja je bila u upotrebiu domaćoj alhamijado pismenosti, to nam je još jedan od dokaza međusobne prepletenosti i utjecaja kultura.⁴ Veliki broj dijela različitoga sadržaja je napisan u periodu između 17. i 20. stoljeća arapskim alfabetom.

Alhamijado književnost kao kulturološki fenomen spoja bosanskog jezika i arapskog pisma obilježila je kulturno-historijski milje Bosne i Hercegovine. Jedno od najprepoznatljivijih i najčitanijih dijela iz perioda kada je bosanski jezik pisan arapskim pismom je prepjev Mevluda Sulejmana Čelebija koje je sačinio hfz. Salih Gašević što je tema našeg istraživanja.

Naziv *alhamijado književnost* kod nas prvi je upotrijebio dr Fehim Bajraktarević. Pišući o tome kako je ova književnost u Španiji dobila naziv, on ističe: „*Kao ovi španski Mavri, tako su se i neki muslimani iz naših krajeva služili našim jezikom, ali arapskim slovima.*”⁵ U periodu više od četiri stoljeća se razvijala bosanskohercegovačka alhamijado književnost naporedo sa književnošću na orijentalnim jezicima. Divanska književnost, književnost na arapskom, turskom i perzijskom jeziku je dijelom preteča književnosti na bosanskom jeziku pisane arapskim pismom. *Alhamijado literatura je produkt islamizacije u Bosni i Hercegovini, posmatrane u kontekstu historijske evolucije mnogobrojnih faktora čiji je korijen u srednjovjekovnoj državi, a koji su urasli i nastavili svoje djelovanje u period osmanske vladavine u Bosni i Hercegovini.*⁶

Uglavnom muslimanski dio stanovništva Bosne i Hercegovine je pisao svoj jezik arapskim pismom koje je nosilo naziv arebica ili arabica. Pri pisanju se koristio pravopis turskog i perzijskog jezika i “pozajmljivala” slova za glasove koji ne postoje u arapskom jeziku kao što su *c, č, ć, p, ž, đ, lj i nj*. Pisanje pojedinih konsonanata i vokala je bilo neujednačeno. Pojavom štampe se ukazuje i potreba za ujednačenim pisanjem arebice. Nakon 1866. godine kada je Ignaz Sopron osnovao Vilajetsku Štampariju (Sopronova pečatnja) potrebe za reformom arebice su još jasnije izražene. Prve prilagodbe arapskog pisma za potrebe izražavanja na bosanskom jeziku su

⁴Kerima Filan, „Ortografske karakteristike Ljetopisa Mula Mustafe Bašeskije“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 49/2000, Vol.38, Sarajevo, 2000., str. 19-43.

⁵Fehim Bajraktarević, *Srpska pesma o Muhamedovu rođenju*, Glasnik Skopskog naučnog društva, 1927, str. 189.

⁶Nedim Filipović, „Uvod“ u *Muhamed Hevai Uskufi*, M. Huković, A. Kasumović, I. Smailović, Univerzal, Tuzla, 1990, str. 7.

sačinili Omer Humo i Mustafa Rakim. Može se reći da je to i prva faza reformacije arebice. Oni su se držali tradicije koja se oslanjala na pismo Kur'ana i na osmansko pismo. Ibrahim Edhem Berbić pisajući svoj *Bosansko-turski učitelj* (Carigrad, 1893.) i *Elifbâi bosnevi* (Carigrad, 1886.) odbacuje osmansko-turske uzuse i pronalazi druga rješenja za konsonante koj ne postoje u arapskom jeziku. Reformator koji je uslijedio iza Hume, Berbića i Rakima je Jusuf Remzi Stovron je obilježio II fazu reforme arebice. Ibrahim efendija Seljubac i Arif Sarajlija su na prijelazu iz II u III fazu dali, također, svoj veliki doprinos. III fazu reforme arebice, ujedno i najpotpuniju je sačinio Džemaludin Čaušević⁷ koji se oslanja na već postojeće grafijske znake dodajući im praktične dijakritičke znakove na odgovarajuća slova.⁸ Prijelomna godina za uvođenje reformisane Čauševićeve arebice je 1907. godina kad je izašao drugi broj *Mekteba* (salnama za muslimansku godinu 1326.), od tog datuma reformirana arebica dobiva na široj upotrebi.

Reformiranom Čauševićevom arebicom je štampano neuporedivo više tekstova nego što obuhvata dotadašnja produkcija i štampane i rukopisne arebice. Pored četiri časopisa koji su izlazili 1908-1914. godine, *Tarik*, *Misbah*, *Muallim* i *Jeni misbah*, arebicom je štampano preko 40 knjiga u tiražu od preko pola miliona primjeraka.⁹ Život arebice je produžen sve do početka Drugog svjetskog rata, na njoj su štampana duštvena pravila, diplome. Posljednja knjiga koja je štampana arebicom bio je *Fikhul-ibadat* od Mehameda Sejida Serdarevića štampana u Sarajevu 1941. godine.

U period austrougarske vladavine u Bosni i Hercegovini arebička pismenost postaje standardni dio trijalnoga grafijskog sistema, uz ćirilicu i latinicu, a pred sami kraj austrougarske vladavine ovo pismo prestaje biti službeno bosansko pismo. To je vrijeme kada se pripremaju procesi za dokidanje naziva bosanskog jezika.¹⁰ Arebica postepeno postaje samo dio porodičnog naslijeđa i ne koristi se u široj upotrebi. Danas se još uvijek čuva u ulemanskom društvenom sloju.¹¹

⁷Džemaludin Čaušević (1870-1938) je biopisac, prosvjetni radnik, reisu-l-ulema 1913-1930. godine.

⁸Više o ovome u radu: ⁸Srdan Janković, „Ortografsko usavršavanje naše arebice u štampanim tekstovima (Uticaj ideja Vuka Karadžića)“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 38/1988, Vol.38, Sarajevo, 1989, str. 11-40.

⁹Srdan Janković, „Ortografsko usavršavanje naše arebice u štampanim tekstovima (Uticaj ideja Vuka Karadžića)“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 38/1988, Vol.38, Sarajevo, 1989, str.36.

¹⁰Alen Kalajdžija, „O klasifikaciji bosanske alhamijado književnojezičke tradicije“, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, knj.XXXIII, Sarajevo, 2012., str. 278.

¹¹ Prema navodima intervjuiranih imama, u tekiji u Živčićima čitanju arebice i osmanskog turskog za potrebe učenja mevluda strariji poznavaoi arebice i osmanskog turskog obučavaju mlađe generacije.

Najrašireniji i jedan od najčešće naučno-opserviranih tekstova kad je riječ o alhamijado poeziji su hvalospjevi o životu poslanika Muhammeda a.s. u narodu prozvani mevludom. Mevludje bio omiljeni književni oblik za široke mase. Mevlud je zasigurno izraz jednoga vremena i duha bošnjačkog naroda u datom vremenu. Kao izraz duha bošnjačkog naroda živi i danas, te predstavlja dobar izvor za izučavanje historijskog razvoja bosanskog jezika i uticaja turskog jezika na njegov razvoj.

3. MEVLUD I RAZLOZI NASTANKA OVE VRSTE POEZIJE

Riječ *mevlid* u arapskom jeziku znači mjesto ili vrijeme rođenja, a vremenom ta riječ je poprimila značenje rođendana Božijeg poslanika Muhammeda a.s.

U tekijskoj poeziji želja za dostizanjem stepena *savršenog čovjeka* iznjedrila je posebnu pjesničku formu kojom se iskazuje ljubav prema Poslaniku, prema njegovom postojanju, činu rođenja, poslanstvu i životu. Ta pjesnička forma je dobila naziv mevlud. U turskoj književnosti nije precizno određeno vrijeme nastanka ove forme. U oblasti vjerske poezije, jedna od najopjevanijih i najprisutnija tema jeste rođenje Muhammeda a.s.

Bošnjaci su Mevludu prilazili kao vjerskoj obavezi kojom su potvrđivali svoju odanost vjeri i Poslaniku islama. Učenje Mevluda prerasta običaj i dobiva posebne dimenzije uzvišenog moralnog čina koji se u kasnijem periodu obilježava, ne samo za 12. Rebiul-evvel, rođendan Muhammeda a.s., nego i povodom drugih značajnih i sretnih događaja u životu čovjeka ali isto tako i u životu društvene zajednice. Mevlud postaje općeprihvaćeni način izražavanja sreće i vjerskog zanosa. Ovakva praksa, neznatno promijenjena, se i do danas sačuvala.

Neosporna je, kako književna, tako i moralna vrijednost mevludskih spjevova u čijem su se pisanju okušali mnogi autori Bošnjaci koji su željeli da daju i svoj osobni doprinos ovoj pjesničkoj formi, prvenstveno kao vjernici, a i kao književnici, s ciljem što boljeg približavanja događaja rođenja Najodabranijeg čovjeka na Zemlji po islamskom vjerovanju čitalačkoj, odnosno, slušalačkoj publici.

Većina autora navodi na početku svoga mevluda i razloge zbog kojih piše mevlud, kao i koristi od čitanja, odnosno, učenja mevluda.

Hafiz Salih Gašević veli:

Moliše me kolašinski prviši

Nama mevlud bosanski napiši¹²

Od Allah koji traži pomoći

Neka mevlud pejgamberu prouči¹³

Safvet-beg Bašagiću svome mevludu (prvo izdanje 1924. god.)kaže:

Koliko su mogle, umjele i znale,

Sve su tu utkale moje sile male

Ja toliko znadem, ne umijem više

I to neka mi Bog u sevap upiše¹⁴

Seid Zenunović kazuje:

Kako da ovaj mevlud sastavim

Da što više svu braću zadovoljim

Da se više Pejgambera sjećamo

Sa mevludom da ga proslavljamo...

Tako ćete Bož'ju milost privući

I šefaat Pejgamberov postići¹⁵

Rešad Kadić u svome Mevludu kaže:

Proučimo Muhammedu mevlud mi

Zahvalimo punim srcem njemu svi

Nek to bude topla hvala sviju nas

Pejgamberu što pokaza put i spas¹⁶

Prema citiranim dijelovima stihova poznatih autora mevluda, možemo zaključiti da je osnovni motiv za pisanje ove vrste spjevova, vjerske prirode – postizanje Božijeg zadovoljstva. Osim tog glavnog povoda uviđamo niz dodatnih razloga. Ističemo jedan od njih – napisati mevlud na maternjem bosanskom jeziku. Naime, prvi mevlud koji je korišten na našim prostorima je Mevlud Sulejmana Čelebija koji je pisan na osmanskome turskom jeziku. Naš Bosanski čovjek, ne poznajući dovoljno dobro jezik na kome je Mevlud pisan želi da Mevlud doživi i kao „put spoznaje“. Tako Salih Gašević kaže da mu se obraćaju kolašinski prvaci u narodu da im napiše mevlud na jeziku bosanskom, te se on laća pera i prepjevava Sulejman Čelebijev Mevlud.

¹²Sve stvoreno učini se veselo, Zbirka mevluda, Udruženje Ilmije, III izdanje, Sarajevo, 1990., str. 47.

¹³Ibid str.48.

¹⁴Ibid str.67.

¹⁵Ibid 95-96.

¹⁶Ibid str.110.

*Mi smo žudni znati Mevlud šta piše
Našem svecu mi smo ašik odviše
Drugi jezik mi lijepo ne znamo
Allah jedan hak pejgamber svi znamo
Što j' u Kur'anu na sve iman imamo
Bosanski nam gradi mevlud molimo¹⁷*

Kad je riječ o didaktičko-metodološkom elementu, i on je neizostavan u našim spjevovima o Poslaniku a.s.

*Učite ga draga braćo slušajte
I najmanjem djetetu ga dajite
Dok su djeca još neka se vježbaju
Nek u pjesmi Pejgambera pjevaju
Tako ćete Božju milost privući
I šefaat Pejgamberov svi steći¹⁸*

Ovo su samo neki od razloga zbog kojih su mevludi pisani. Svi ti razlozi nisu bili materijalne prirode, već su postojali veći i bitniji ciljevi od ciljeva ovosvjetskih. I upravo su oni razlog zbog kojih se tako veliki broj Bošnjaka, pjesnika, i onih koji to nisu, odlučio okušati u pisanju ove vrste poezije.

3.1. Historijat mevludske svečanosti

Muhammed a.s. je rođen 12. rebiu-l-evvela, trećeg mjeseca po hidžretskom kalendaru, i svečanost obilježavanja njegova rođendana se održava upravo na taj dan. Preteča obilježavanja rođenja Poslanika a.s. se javlja još za vrijeme halife Haruna al-Rašida. Naime, njegova majka je obnovila kuću Muhammeda a.s. i pretvorila je u mjesto ibadeta.

Jedno od najranijih svjedočanstava o proslavljanju rođendana Muhammeda a.s. nalazi se u Rihli - putopisu Ibn Džubeira početkom 13. stoljeća. Tradicija započeta u Medini u 13. stoljeću proširila se na čitav islamski svijet. Mevlud kao javna svečanost započeo se obilježavati u Erbilu

¹⁷Ibid, str.47-48.

¹⁸Ibid, str. 95-96.

1207. godine. Svečanost je uveo el-Malikul-Muzaffer Ebu Said.¹⁹ Godine 1588. sultan Murat III uveo je proslavljanje mevluda na svom dvoru u Istanbulu. Od 1910. godine mevlud je zvanični praznik u Osmanskoj carevini.

Vremenom se uvela upraksu proslava Muhammedovog a.s. rođenja i drugim povodima i u druge datume. Tako je proslava rođendana Muhammeda a.s. poprimila značaj jedne svečanosti koja se održava raznim povodima, ali kod nas uglavnom prilikom veselih događaja, dok se u Turskoj svečanost mevluda obavlja sedam, odnosno četrdeset dana po smrti člana porodice, pa samim tim ima određeni komemorativnikarakter. Možemo reći da tradicija obilježavanja Mevluda u Bosni i Hercegovini je usko povezana sa dolaskom Osmanlija na ove prostore sa kojima su Bosanci i Hercegovci dijelili sudbinu nekoliko stoljeća.

Svečanost proslave mevluda je vremenom postala izuzetna kulturna i vjerska manifestacija, pa su pojedini bogatiji dobrotvori (vakifi) svojim zakladama (vakufnamama) oporučivali da se jedan dio prihoda od njihove zadužbine troši napriredivanje mevluda. U Bosni i Hercegovini najstariji pisani tragovi o održavanju mevludske svaćanosti su iz vakufname Gazi Husrev-begova iz 1531. godine. U Sarajevu se, također, još uvijek svake godine, pored mevluda u Gazi Husrev-begovoj džamiji, održava mevlud i u Carevoj džamiji iz sredstava vakufa Fadil-paše Šerifovića.²⁰ Na našem jeziku su prve poeme-mevludi nastale po uzoru namevlud Sulejmana Čelebija.

Istraživanja pokazuju da je prvi mevlud koji je napisao jedan Bosanac mevlud Ali-Dede Bošnjaka, filozofa i sufije iz šesnaestog stoljeća.²¹ Mevlud je napisan na osmanskome jeziku.²² Azra Gadžo-Kasumović navodi da je najvjerojatniji razlog što je mevlud Ali-Dede Bošnjaka manje poznat i što nije zaživio u širokim narodnim masama to da je napisan na osmanskome jeziku obiljem filozofskih izraza. U tom se mevludu, prema riječima Gadžo-Kasumović, uočavaju elementi šiitske tužbalice za članovima Ehli bejta. Mevlud Ali-Dede Bošnjaka je prepisivan u filozofsko-sufijskim djelima čiji je on autor, tako da čitalačka publika nisu bile šire narodne mase, nego duhovna elita. Poslije ovog mevludskog spjeva dolazi Mevlud

¹⁹Mehmed Handžić, „Dvije-tri o „mevludu“, *Izabrana djela Mehmeda Handžića*, Knjiga I, Ogledalo, Sarajevo, 1999., 530. str.

²⁰Fehim Nametak, „Tradicija mevluda u Bosni i Hercegovini“, *Mevlud u životu i kulturi Bošnjaka - Zbornik radova*, str.42.

²¹Azra Gadžo-Kasumović, „Prvi mevlud Ali-Dede Bošnjaka u Bosni i prizori ljubavi prema Ehli bejtu“, *Beharistan*, broj 1, 2001., str. 19.

²²„Ali-Dede Bošnjak, po onome što se do sada zna, predstavlja ne samo jednog od najznačajnijih bosanskih mislilaca i sufija nego i pjesnika od kojeg počinje da živi tradicija pisanja, a potom izvođenja mevluda u Bosni.“ Azra Gadžo-Kasumović, „Prvi mevlud...“, str.32.

Saliha Gaševića (prvo izdanje 1879.), potom Mevlud Arifa Sarajlije (1911.), te Muse Ćazima Ćatića (1923.), Safvet-bega Bašagića (1924.), Seida Zenunovića (1929.), Mahmuda Džaferovića (1941.), Rešada Kadića (1963.), Alija Abdulaha Bosnevića (1964.), Vehbije Hodžića (1975.), Mehmeda Cokovića (1979.), Ešrefa Kovačevića (1981.), Muhameda Rušdija (1981.), Šemsudina Sarajlića (1987.), Ismaila Selimovića (1997.), Omera Pobrića (1998.) – Prvi notni zapis mevluda u Bosni i Hercegovini.²³

Iz ove izabrane bibliografije, iz posebnih izdanja mevluda koji se koriste na našem podneblju, možemo vidjeti historijski kontinuitetu izdavanju tih pjesničkih sastava, a samim tim i kontinuitet u očuvanju tradicije duge do sada punih 137 godina, barem što se mevluda na našem jeziku tiče, jer su se mevludski spjevovi pisali i na turskom jeziku i kao takvi datiraju još iz 16. stoljeća²⁴.

3.2. Sulejman Ćelebi i njegovo remek-djelo

O životu Sulejmana Ćelebija nema mnogo informacija, jedini izvor su njegovi stihovi prema kojima se može utvrditi da je svoj Mevlud napisao u 60-toj godini života, tačnije, 1409. (812 h.g) što bi značilo da se rodio 1351. (752.h.god.).²⁵ Sulejman Ćelebi je sin Ahmed-paše, vezira sultana Murata I, unuk šejha Mahmud-efendije, unuka poznatog šejha Edebalije, punca Osmana, utemeljitelja Osmanske imperije. Sulejman Ćelebi je obrazovanjestekao od najpoznatijih učenjaka u Bursi. Kao veliki učenjak, za vrijeme sultana Murata I bio je predvodnik Divan-i Humayuna²⁶, a potom džamije u Bursi koja je napravljena u čast sultana. Jedino djelo koje je napisao je *Vesiletü'n-Nedžat*. Međutim, postoje indicije da je tako obrazovana osoba iza sebe ostavila još dijela ali da su uništena za vrijeme opsade Burse od strane Timura i njegove vojske. O tome da je stekao visoko obrazovanje svjedoče i tesavvufski termini u stihovima Mevluda :

²³O ovim Posebnim izdanjima i bibliografiji vidjeti više u: Mustafa Ćeman, „Mevlud u pisanoj tradiciji Bošnjaka“, *Mevlud u životu I kulturi Bošnjaka*, Zbornik radova-Izbor mevluda-bibliografija, Bošnjačka zajednica kulture „Preporod“, Institut za bošnjačke studije, 2000., str.293-294.

²⁴Mustafa Ćeman, *Mevlud u pisanoj tradiciji Bošnjaka*, Mevlud u životu i kulturi Bošnjaka - Zbornik radova, str. 289. I 292.;

²⁵Necla Pekolcay, *Mevlid (Vesiletü'n-Necât) Süleyman Çelebi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1997., str. 36.; <https://www.turkedebiyati.org/sairler/suleyman-celebi.html> (stranica posjećena 26.5. 2019.)

²⁶Najveći zakonodavni organ Osmanskog carstva 15-17. stoljeća (o ovome više u: <https://islamansiklopedisi.org.tr/divan-i-humayun>, stranica posjećena 15.5. 2019.)

"Zâtuma mir'at edindim zâtını
Bile yazdım adın ile adımı."²⁷

"MomeZatu oğledalo tvoj je zat
Ti si sa Mnom Milosniče opisat"²⁸

Povod pisanju Mevluda je, prema Emiru Buhariju, događaj koji se desio u Ulu džamiji. Naime, Sulejman Čelebi je slušao vaz iranskog vaiza u pomenutoj džamiji, vaiz je kazivao da nema razlike među vjerama i poslanicima. Na riječ vaiza Sulejman se jako rastužio te je zbog osjećanja koja je gajio prema Poslaniku počeo da piše Mevlud. Mevlud je napisao na starom anadolskom turskom. U odnosu na djela koja su nastajala u tom period, jako je malo zastupljenih riječi arapskog i perzijskog porijekla.²⁹

Vesiletü'n-Nedžat je djelo neprevaziđeno po svojoj lakhoći razumijevanja, pamćenja i interpretiranja. Još uvijek je neizostavan na svečanostima mevludskim. Neke riječi i stihovi su izmijenjeni ali i to je dokaz ljubavi onih koji ga uče. Već šest stotina godina svaki važan događaj u životu muslimanskih vjernika je obilježen učenjem mevluda, a neizostavan je makar uvodni dio Čelebijevog Mevluda.

Mnogo se autora poslije Čelebija okušalo u ovoj grani vjerske poezije, no niko već šest stoljeća njega nije nadmašio. Mevlud Sulejmana Čelebija je pravi primjer stila *nedostižne lakhoće*³⁰ (*Sehl-i Mümteni*³¹). Sulejman Čelebi je ličnost osmanske historije koja je nadživjela slavu osmanskih sultana.

O djelu *Vasiletü'n-Necat* (Sredstvo spasa) Sulejmana Čelebija koje je u narodu poznato kao Mevlud, napisano je mnogo analitičkih tekstova kako u svijetu tako i kod nas. Od tih tekstova na našim je prostorima najpoznatiji onaj iz pera Fehima Bajraktarevića koji je, po riječima Saliha Trake najtemeljitiije zahvatio ovu temu.³²

²⁷ <https://www.turkedebiyati.org/sairler/suleyman-celebi.html> (stranica posjećena 1.5. 2019.)

²⁸ Sve stvoreno učini se veselo, Zbirka mevluda, Udruženje Ilmije, III izdanje, Sarajevo, 1990., str. 63.

²⁹ Faruk Timurtaş, *Mevlid Süleyman Çelebi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989., str. 13.

³⁰ <https://www.turkedebiyati.org/sairler/suleyman-celebi.html>

³¹ [https://tr.wikipedia.org/wiki/Sehl-i mümteni](https://tr.wikipedia.org/wiki/Sehl-i_mümteni) (stranica posjećena 12.3.2019.)

³² Salih Trako, "Ibrahim Zikrija iz Užica, komentator Sulejman Čelebijina djela *Vesilet en-nedžat*", *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, knjiga XI-XII/1985, Sarajevo, 1985., str.165.

Pored ovog poznatog rada na temu mevluda, pojavio se i iscrpan rad Muhameda Tajiba Okića koji u svome tekstu govori o prevodima mevluda na razne jezike.³³Okić spominje i komentar na Mevlud Sulejmana Čelebija koji je napisao Ibrahim Zikri.

Kolika je vrijednost Mevluda Sulejmana Čelebija govori i činjenica da ni nakon 609 godina od njegova nastanka to djelo nije zaboravljeno, što zbog pjesnikove darovitosti, što zbog lahkog i tečnog stila. Naročita ljepota stihova se ogleda u izvedbi nadarenih recitatora/učaća mevludodobroga sluha i glasa, što ostavlja upečatljiv dojam na slušaoca.

Na našem podneblju ima više mevludskih spjevova od kojih su neki prepjevani prijevodi Čelebijevog Mevluda, a neki su iznova napisani.³⁴

Mevlud Sulejmana Čelebija se i danas izvodi u cjelini ili barem u nekim dijelovima koji se kombiniraju sa mevludima na bosanskom jeziku. Običaj je da se u tom slučaju na početku izvode dijelovi iz mevluda Sulejmana Čelebija iz poštovanja prema autoru prvijenca mevluda.³⁵

Tokom šest stoljeća Čelebijev Mevlud je doživljavao izmjene. Obično se radi o izmjenama određenih riječi nekima drugim i o dodavanju novih stihova. Tako su nastale različite verzije Mevluda. To se da zaključiti upoređivanjem bilo koja dva primjerka ovog djela. Jedan od prvih naučnika koji je sačinio kritičko izdanje je izdanje Necle Pekolcay i njen primjerak se uzima kao mjera. Jedan od prvih komentatora Mevluda Sulejmana Čelebija sa naših prostora je Ibrahim Zikrija iz Užica, ovaj komentarspominje Salih Trako³⁶. Naime, Ibrahim Zikrija svoj *Komentar časnog Mevludadijeli* na uvod i deset odsjeka. Djelo je podijelio po sadržajnim cjelinama.

Odsjek I - o nuru, *Odsjek II* - o prenošenju nura sa Muhammeda a.s. na Adema a.s. i na ostale potomke ljudskoga roda, *Odsjek III*- nur je prenešen u utrobu Amine, majke Pejgambera a.s., *Odsjek IV*-pozdravni stihovi pjesnika Poslanikovom dolasku, *Odsjek V*- nadprirodni znakovi kad se rađao Poslanik a.s., a prenose se od njegove majke, *Odsjek VI* - nadprirodni znakovi u prirodi za vrijeme rođenja Poslanika a.s. i mudžizama koje su se desile poslije poslanstva njegova, *Odsjek VII* - o vremenu i mjestu Poslanikovog a.s.mi'radža, *Odsjek VIII* - dolazak Džibrila sa

³³ Više o ovome u :Muhamed Tayyib Okić, *Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlidinin Tercemeleri*, Ankara Üniversitesi İlimler Dergisi, 1976, sayı 1., Aralık 1975., (Ayrı Baskı), s. 15.-78.

³⁴Mevludi: stihovani prepjevi Saliha Gaševića, Arifa Sarajlića i Muhammeda Rušdije, originalni mevludi Bašagića, Kadića, Kovačevića, Zenunovića itd.

³⁵Prema riječima intervjuisanih imama vezano za temu Mevluda, nešto više o tome u dijelu rada pod nazivom „Mevlud u praksi vjerskih službenika“.

³⁶ Salih Trako, “Ibrahim Zikrija iz Užica, komentator Sulejman Čelebijina djela Vesilet en-nedžat”, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, knjiga XI-XII/1985, Sarajevo, 1985., .

burakom I putovanje Poslanikovo na buraku, *Odsjek IX* -o znakovima koje je video Poslanik u noći mi'radža, *Odsjek X* -o dovi Poslanikovo prilikom susreta sa Allahom dž.š.

Datum nastanka ovog *Komentara* je 23. Safer 1254. hidžretske godine, što odgovara 18. maju 1838.godine po gregorijanskom kalendaru.

Vasiletu'n-Nedžat je spjevan u formi mesnevi³⁷, njegov prvi i drugi stih svakog distiha se rimuje, i u metru *failatun/ failatun/ failun*, pa se lahko uči (pjeva) na jednu staru tursku melodiju. Ta melodija i jedanaesterac, kao osobitosti Čelebijeva *Mevluda* prihvatio je i hafiz Salih Gašević koji je 1878/79. godine preveo, odnosno, prepjevao Čelebijev *Mevlud* na bosanski jezik.

3.3.Hafiz Salih Gašević – autor mevludskog prvijenca na bosanskom jeziku

Hafiz Salih efendija Gašević, autor najpoznatijeg i ujedno prvog mevludskog spjeva na bosanskom jeziku,rođen je u Nikšiću koji je u to vrijeme pripadao Hercegovačkom sandžaku. Na svijet je došao 1855.godine.Malo je pouzdanih informacija o njegovom životu. Obavljao je dužnost kajmekama³⁸ u Kolašinu.Ono što je naveo u predgovoru *Mevluda* uzet ćemo kao relevantne informacije.

Kad se nađoh u Kolašinu kajmekam

Znadem da sam puno nakis u kelam

Moliše me Kolašinski prviši

Nama "Mevlud" Bosanski napiši

Prema drugom izdanju *Mevluda* iz 1893/34.,Gašević je bio kajmekam u Lumu. Nakon toga se ponovo vratio u Šahoviće, razbolio se i radi liječenja preselio u Akovu (Bijelo Polje). Prema predaji, 1899. godine je umro u Bijelom Polju gdje je i ukopan u haremu Čaršijske džamije. Međutim, nakon bombardiranja koja su uslijedila u Drugom svjetskom ratu njegove kosti su premještene u Gornje groblje u mjestu Liješnica. Prenesenje i nišan te postavljen na njegov mezar. Na nišanu su napisani stihovi koje je prvi preveo kadija Harun Lemešević 1935.

³⁷Vrsta pjesme u divanskoj poeziji, stihovi se rimuju *aa bb cc dd*. Zbog svog jednostavnog rimovanja bila je podesna za duže pjesme didaktičkog, epskog, vjerskog, a ponekad i ljubavnog sadržaja. (Više o ovome u:Fehim Nametak,*Pojmovnik divanske i tesavvujske terminologije*, Orijentalni Institut u Sarajevu, Sarajevo 2007, str.173.)

³⁸**kajmekam**A. Škaljić: (ar) zastupnik vezira ili valiije u jednom upravnom području ili dužnosti, sreski načelnik.< tur. *kaymakam*

godine.³⁹Poslije kadije Lemeševića, preveo ih je Alija Nametak, potom Fehim Bajraktarević, Mustafa Mujezinović i Fehim Nametak. Evo jedan od prijevoda tariha na nišanu koji navodi Muhamed Tajib Okić:

Plemstvo moje sljedbe su nosioci Kur'ana (hafizi)

Nemoj biti gord, robe (Božji), na ovaj prolazni svijet,

Jednog dana ćeš morati s njega oputovati,

Oprostivši se sa svojim prijateljima.

Kada te snađe suđeni čas moraćeš umrijeti.

Dok ti se ovdje nije sviđao vrijedni(skupocjeni) saten,

Nejposlije će ti navući ćefine

Kolašinski kajmekam Nikšićanin

Hafiz Salih, godina: 1316.⁴⁰

Prvaci Šahovića su zatražili od kajmekama Saliha Gaševića da im sačini mevlud na bosanskom jeziku, na što je Gašević i pristao. To je zapravo bio prepjev čuvenog *Vasiletu'n-Nedžata* Sulejmana Čelebije. Prvi put djelo je štampano u Skoplju i 1879. godina se može prihvatiti kao godina prvog izdanja Mevluda. Do danas nije sačuvan nijedan primjerak tog izdanja. Drugo izdanje je štampano 1893/34., treće izdanje štampano je u Sarajevu još za vrijeme života Gaševića, 1895.godine. Izdavač je bio Junus Stovro. Naslov je bio malo izmijenjen i glasio je *Prijevod Časnoga mevluda na bosanski jezik*, odnosno, *Terđžuman mevludski na jezik bosanski*. Od tada se uvijek Mevlud štampao u Sarajevu. Tekst je uz manje izmjene pripremio Džemaludin Čaušević i štampao uz pomoć Uredništva časopisa *Tarik*.

Gašević je Mevlud napisao arebicom i on predstavlja jednu od najdužih pjesama alhamijado književnosti na bosanskom jeziku. Gotovo da je nemoguće utvrditi broj izdanja ovog Mevluda, jer pored zvaničnih izdanja, koja nose osnovne podatke o datumu, mjestu izdavanja, izdavaču i tiražu, postoje i izdanja koja su objavili pojedinci koji nisu navodili podatke.

Koliko je Gaševićev mevlud bio popularan u prvoj polovini XX stoljeća dovoljno govori činjenica da je bio štampan u tiražu od 50 000 primjeraka na tri različita pisma: arebici, ćirilici i latinici.⁴¹

³⁹Muhamed Tayyib Okić, *Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlidinin Tercemeleri*, Ankara Üniversitesi İlimler Dergisi, 1976, sayı 1., Aralık 1975., (Ayrı Baskı), str.40-48.

⁴⁰Ibid. 45.

Samo Džemaludin Čaušević je Gaševićev *Mevlud* izdao osam puta, svaki puta u tiražu od 4000 primjeraka.

Nedvojbeno je činjenica da je *Mevlud* Saliha Gaševića postigao takvu popularnost koju nije mogao dostići nijedan drugi mevlud.

Praveći poređenja mevluda, Čelebijevog i Gaševićevog, može se reći da se ne radi o običnom prijevodu, nego o osobitom daru Gaševića i nadahnuću njegovom, te da kao takav ima svoju originalnu notu.

Gašević je imao sposobnost pjesničkog prilagođavanja jezika mentalitetu običnoga čovjeka za koga je i namijenjen prepjev, imao je osobit osjećaj za ritam, pazio je i o broju slogova, pa je i njegov prepjev bio u jedanaestercu, te je i njega moguće, kao i originalno djelo pjevati na istu melodiju. Mnogi su se okušali u prepjevavanju Vasiletu'n-Nedžata, međutim, popularnost i uspješnost Gaševićeva mevluda niko nije dostigao.

Mevlud Saliha Gaševića se sastoji iz sljedećih dijelova: *Predgovora*, *Fedailu mevlidi šerifi*, *Mevlidun-nebijji sallallahu alejhi ve sellem*, *Rođenje Pejgamberovo*, *Mi'radžun-nebijji sallallahu alejhi ve sellem*.

Gašević je samo preveo tri Čelebijeva dijela mevluda, *Mevlidun-nebijji sallallahu alejhi ve sellem*, *Rođenje Pejgamberovo* i *Mi'radžun-nebijji sallallahu alejhi ve sellem*. *Predgovor* i *Fedailu mevlidi šerifi* su dijelovi čiji je autor sam Gašević.

O značaju i vrijednosti Gaševićevog prepjeva *Mevluda* govori i činjenica da su se njime bavili teolozi poput reis-ul-uleme Džemaludina Čauševića, Mehmeda Handžića, orijentalisti Fehim Nametak, Fehim Bajraktarević, Tajib Okić, slavisti Alija Nametak i Abdurahman Nametak.

⁴¹Alija Bejtović, "Iz prošlosti Mevluda u Bosni i Hercegovini", *El-Hidaje*, god. VI, br. 6-8, Sarajevo, 1942-43. godine, str. 212.

4. UVOD U TRANSKRIBIRANI TEKST MEVLUDA SALIHA GAŠEVIĆA

Tekst koji ćemo transkribirati je iz privatne biblioteke prof.dr. Kerime Filan kojaje za potrebe MA rada dala tekst na korištenje na čemu joj se zahvaljujemo ovom prilikom. Riječ je o tekstu čiji je izdavač Islamska štamparija Sarajevo sa ukupno 16 numerisanih stranica štampanog teksta.

Na naslovnoj stranici je naznačen naslov *Mevlud*, istaknut je većim i podebljanim slovima arapskog alfabeta za razliku od ostalih riječi na početnoj i ostalim stranicama koje su napisane istom veličinom slova, zatim je napisan izreka na arapskom jeziku, a ispod nje prijevod na bosanski jezik pisan arebicom. U centralnom dijelu prve stranice se nalazi ime autora Mevluda, hafiz Salih efendi Gašević, kajmekam, a pri dnu iste stranice naveden je broj izdanja (Sedmo izdanje), naziv časopisa (Uredništvo *Tarika*)⁴², godina štampanja (1343., što odgovara 1924/1925. godini po gregorijanskom kalendaru) i naziv štamparije (Islamska štamparija Sarajevo).

Na drugoj stranici je uvod koji je napisan od strane Uredništva *Tarika* i nosi naslov *Dvije tri o mevludu*. Zanimljivo je da poslije uvodnog teksta piše datum kada je uvod sačinjen (1. Rebiu-l evvel, 1328, što odgovara 1910/1011. godini po gregorijanskom kalendaru) koji ne odgovara naslovnoj strani teksta. Iz ovoga se može zaključiti da je tekst mevluda štampan sedam puta od 1910/1911. do 1924/1925 sa istim izdavačem i identičnim uvodom kojeg je sačinilo Uredništvo časopisa *Tarik*, časopisa čije štampanje biva obustavljeno 1910. godine, te je s toga uvod ostao identičan u svakom izdanju. U uvodu se govori o problemu neujednačenosti pisanja glasova bosanskog jezika arebičkim grafijskim sistemom i o tome da je način pisanja uveliko olakšan nakon reforme arebice. Također se navodi da se javila velika potreba za ponovnim štampanjem računajući, vjerovatno, da je prošlo 49 godina od prvog izdanja.

Nakon uvoda koji potpisuje redakcija *Tarika* slijedenaslovi pisani svaki u dvije kolone: *Predgovor*, zatim *Fedailu mevlid-i šerifi*, *Mevlidun-nebijji sallallahu alejhi ve sellem*, *Rođenje Pejgamberovo*, *Mi'aradžun-nebijji sallallahu alejhi ve sellem*. Ono što je interesantno istaknuti jeste to da je nakon određenih dijelova izdvajan salavat na Poslanika a.s. koji nije pisan u dvije

⁴²Časopis *Tarik* („Put“) izlazio je u Sarajevu od 1. juna 1908. do 11. aprila 1910. godine, bez prekida, svakog prvog u mjesecu, i to prema mjesecima hidžretske godine. Kada je obustavljen, saopšteno je da je to privremeno, ali njegovo izlaženje nije nastavljeno. Štampan je većim dijelom na bosanskom jeziku, arapskim pismom - arebicom. Pojedini prilozi štampani su i na turskom jeziku – arapskim pismom, a vrlo rijetki su bili prilozi na arapskom jeziku.

kolone, nalazi se na sredini stranice i ukrašen je dio lista iznad kojeg je napisan, najvjerojatnije da bi bio istaknut i uočljiv, na jednom mjestu je odvojen zagradom. Poslije Miradža zbirka sadrži *N'at-i šerif Šemsuddina Tebrizije i Ilahiju koju je napisao šejh Sirri Baba*. Ovaj dio nismo transkribirali. Na osnovu uvida u tekst *Mevluda* i na osnovu *Uvoda* iz pera Uredništva Tarika može se zaključiti da je tekst štampan nakon reformiranja arebice.

4.1. Transkripcijski kod Mevluda hfz. Saliha Gaševića

Simbol arapske grafije (samostalno, spojeno)	Transkripcija	Odstupanja	Interesantni momenti u tekstu (primjeri odstupanja)
ا	E		
ب	B		
ت	T		
ث	S		
ج	Đ, DŽ		
ح	G		
خ	H		
د	D		
ذ	Z		
ر	R		
ز	Z		
س	S		
ش	Š		
ص	S		
ض	D		
ط	T		
ظ	Z		

ع	A		
غ	G		
ف	F		
ق	K		
ك	K	Na jednom mjestu u mevludu se umjesto slova gajn koristio kef u riječi <i>gunah</i>	„ <i>Odmah od njegov svaki gunah otpane</i> „ „ <i>Muhammedu hoš geldiju davaju</i> „
ل	L		
م	M		
ن	N		
و	V		
ه	E		
ی	J		
آ	A		
ؤ	O		
ۇ	U		
چ	C		
چ	Č		
چ	Ć		

ل	LJ		
ن	NJ		
پ	P		
ژ	Ž		

5. MEVLUD (latinička transkripcija teksta izvorno pisanog arapskim pismom)⁴³

Milostivi Allah, nije stvorio kao Muhammeda nikog, a podsigurno znamo, da se nikad ni stvoriti neće.

Napisao:
Hafiz Salih efendi Gašević
(kaimekam)

Sedmo izdanje
Uredništvo Tarika
-1343-
Islamska štamparija Sarajevo

Dvije trio mevludu
Merhum hafiz Salih-efendi Gaševića, kajmekama iz Kolašina (Luma)

Povodom ostvarenja našega „Tarika“ opazilo se je kod našeg svijeta velika volja za načinom pisanja kakvim se „Tarik“ piše. Osim toga opazilo se je i to da je naš svijet i otprije dosta na svom jeziku sa arapskim pismom pisao, samo se je to bilo nekako počelo gubiti. Tome je gubljenju najviše krivo to što nije način pisanja zgodan bio i što nije bilo svijetu harfova koji za naš jezik trebaju, te što je tako učenje poteže bilo. Sada kad je način pisanja podosta zgodan kad imaju svi harfovi koji trebaju za naš jezik te kad se radi na ostvarenju arapskog pisma nastalo je osobito oduševljenje za ovim načinom pisanja što najbolje dokazuje bezbroj pisama iz svih krajeva naše domovine u kojima sad jedni mole za izdanje kakva kitaba, a drugi za izdanje kakve kaside, kakve ilahije ili nasihata. Također je na ovo uredništvo do sad došlo takih ilahija i kasida veliki broj dijelom pisanih, dijelom štampanih da je to pravo čudo da su tako vrijedne stvari mogle biti pokriveno. Svi ti pošiljači predlažu da bi uredništvo „Tarika“ te vrijedne stvari svojom nakladom i ovim zgodnim pismom izdalo. Ali nije nam moguće odjednom to sve izdati jer je to najprije skopčano s velikim troškovima, a u štampanju manjka nam puno štošta. Sa više mjesta dobili smo poruke za Gaševića „Mevlud“ a dobili smo također nekoliko pisanih komada tog mevluda.

Merhum Salih efendi Gašević – rodom iz Nikšića bio je kajmekan u Kolašinu (Luma). Napisao je ovaj „Mevlud-i šerif“ i štampao ga sa dozvolom Visokog Mearifskog nezareta u

⁴³U izvorniku u arapskom pismu stoje podnožne napomene u kojima se objašnjava značenje nekih manje poznatih riječi, uztranskribiranje teksta prenošene sui fusnote onako kako stoje u izvorniku.

Kosovskoj štampariji otprilike 1296. godine po hidžretu. Šta je merhuma potaklo da je "Mevlud-i šerif" na našem jeziku napisao i štampao to stoji u njegovom predgovoru, a mi ćemo reći šta je nas potaklo da ga sada sa našim načinom pisanja preštampamo. Kroz 49 godina potrošeni su štampani komadi da je svijet počeo rukom pisati. Rukopisi ne samo da se teško dobijaju, nego ne mogu biti pravi ni jednaki to bi već mogao biti uzrok da ga štampamo. Ai nako potrebno je da se pokoje starije djelo na našem jeziku arapskim pismom sačuva. Ovakva starija djela ostavljaju se sva u cjelosti, s toga baš nijesmo ni mi nikakvih preinaka činili.

U Sarajevu prvog rebiu-l evvela 1328. (13.3.1910.)

Uredništvo „Tarika“

PREDGOVOR

Bogu dragom vazda šukur na islam

A salavat Pejgamberu i selam.

Naš halife Gazi Abdul Hamid Han⁴⁴

Snjime pomoć Tvoja nek je Ja Mennan

Dok je na nas hajr dova i ikdam

Na pravi put treba činiti ihtiman

Kad se nađoh u Kolašinu kajmekam

Znadem da sam puno nakis u kelam

Moliše me Kolašinski prviši

Nama "Mevlud" Bosanski napiši!

Sad je tarih kad me oni moliše

Dan deseti od redžeba bijaše

"Mi smo žudni znati mevlud šta kaže

Pejgamberu svi smo ašik odviše

Drugi jezik lijepo ne znamo

"Allah" jedan "Hakk Pejgamber" svi znamo

⁴⁴Han: car, vladar; Mennan: Božije ime; Kajmekam: predstojnik; Hajr dua: dobro želiti, od Boga dobro iskati; Ikdam: stalan biti; Ihtima: brigu voditi, marljiv biti; Nakis: manjkav; Kelam: govor; Tarih: datum, godina; Ašik: gorljiv, zaljubljen; Ata: dar; Hata: pogreška, grijeh; Vatan: zavičaj, domovina

U Kur'anu na sve iman imamo
Bosanski nam mevlud gradi molimo!"
Laik vidoh poraditi za sevab
Napisati kako umijem ja kitab
Dragi Bože ja se trudim za ata
Molim Tebe da ne gorim za hata
Muhadžir sam "vatan" mi je Nikšić
Ime mi je hafiz Salih Gašević

FEDAILU MEVLUD-I ŠERIF

Od Allaha koji traži pomoći
Neka mevlud Pejgamberu prouči
U džennetu koji traži hurija
Kad se mevlud uči neka poslušaj
Za džehennem koji misli i briži
Kad se uči mevlud neka ne bježi
Pomislite ovaj svijet hoće proć
Na Mahšer nam i na Sirat valja doć
Havda piti u džennetu ko traži
Nek u srcu salavate zadrži

Es-salatu ves-selamu alejke ja Resulallah

S prva vazda spominjati svog Boga
U poslovi to je vadžib na roba
Boga dragog ko spominje sidkile
Allah njemu olakšaće poslove
Kada bude Božje ime najprije
Neće izać ružan poso poslije
Na čas svaki „Allah Allah „ vikati
Bog će nama vazda poso lakšati

Halis⁴⁵ srcem ko Allaha spomene
Odmah od Njeg svaki gunah otpane
Bož'je ime ko spomnjat nauči
On kod Boga svaki murad dokuči
Hodi slatko svi da Allah vičemo
Od žalosti i da aškom⁴⁶ plačemo
Bog je jedan u tom šubhe⁴⁷ nemamo
Za vazda je na to iman⁴⁸ imamo
Aršu kjursu sahibija Bog dragi
Iz nejmanja ovaj svijet On stvori
Koji žudi da ga vatra ne prži
Nek u srcu salavate on drži
(Essalatu ves-selamu alejke ja Resulullah) (Es-salatu ves-selamu alejke ja Nebijallah)
(Es-salatu ves-selamu alejke ja Habiballah)

Dragi moji što ću vama ja rijet
Poslušajte to je jedan vasijet
Ko posluša što ću njemu besjedit
Njemu duša mirisala u džennet
Da Bog njemu svako dobro pokloni
Ko god mi se hajr dovom nakloni
Pa ko hoće ovu dovu da uči
Musanifu nek Fatihu prouči
(Za musanifovu dušu Lillahi el-Fatiha)

Dragi Allah kako stvori Adema
S tim okiti ovaj dio alema⁴⁹
Sedždu njemu učiniše meleki

⁴⁵Halis: čisto, iskreno

⁴⁶Ašk: ljubav, gorljivost

⁴⁷Šubhe: sumnja, dvojba

⁴⁸Iman: vjerovanje

⁴⁹Alem: ovaj svijet, dunja

A Bog dragi pokloni mu pomoći
Svog habiba⁵⁰ na čelo mu nur⁵¹ dade
I taj nur mu jedan zeman ostade
Na Havvu ga potlje Allah prenese
Šit se rodi pa ga na njegov prenese
Dojde Ibrahim, Ismail na dunja
Odujtit će, da kazujum drugo ja
Kad se rodi rob u Boga najbolji
Nur je njegov pa se njemu prikloni
Koji traži da ga vatra ne gori
Neka srce salavatom umori

Es-salatu ves-selamu alejke ja Resulullah

On je soja golemoga i traga
On najljepši i najbolji kod Boga
Odobro je Allah njega svakako
Ali ko on osto nije baš niko
Bog stvorio Muhammeda najprije
Pejgamber se on rodio najpotlje
On je poslat da naputi svakoga
Njegovo je svašto makbul⁵² kod Boga
Koji traži da ga vatra ne gori
Neka srcem salavate govori

Es-salatu ves-selamu alejke ja Resulullah

ROĐENJE PEJGAMBEROVO

Amine majka Muhammed Pejgambera
Ona sedef rodi zrno bisera
Kad je bila s njim Amine hamila⁵³

⁵⁰Habib: ljubaznik, milosnik

⁵¹Nur: svjetlo

⁵²Makbul: primljeno, milo

alameta⁵⁴ mnogo jeste vidjela
otac našeg Muhammeda Abdullah
odabro je milosnika Hakk Allah
Kad približi vakat da se on rodi
Svako dobro na 'vaj svijet dohodi
Rebiu-l-evvel vakat bješe proljeće
Ponedjeljnik noć dvanesta doleće
Kad je majka Muhammeda rodila
Kazala je da je čudo vidjela
"Ko svijetlica iz kuće nam poleće
Nur od njega do nebesa doleće
Na havaji melek dušek prostrije
Iz dženneta po imenu Sundus je
Tri bajraka razapeta viđoh ja
Poslušajte što govorim vama ja
Na Magribu na Mašriku dva ajan⁵⁵
Treći bajrak baš od Ka'be⁵⁶ na tavan
Odmah znadoh gdje je on on rob najbolji
Dragom Bogu od svakoga najmili
Melaika mnogo sajde sa neba
Okruži se naša kuća ko Ka'ba
Rastupi se duvar, a ja pogledah
Pokraj sebe mnogo čuda ugledah
Iz dženneta tri hurije dođoše
Muhammeda svakojako fališe
Blago tebi sretna majko govoriše
A pofalom spominjaše
Nikad nije majka vakog rodila

⁵³Hamila: trudna

⁵⁴Alamet: znak

⁵⁵Ajan: vidljiv

⁵⁶Ka'ba: Bejtullah

Blago tebi što si njega nosila
A kad dojde vakat da se porodim
Ono dobro što će doći da vidim
Bješe žeđa meni došla do guše
Jedan bardak šerbeta mi dadoše
Studenije od snijega i bjelje
Slađe bješe od šerbeta i ljepše
I to šerbe što dadoše kad popih
Cijela se ja u nuru utopih
Utopih se ja u nuru svakako
A za sebe ja ne znadoh nikako
Prifati me jedna tica bijela
Opet meni dojde snaga cijela

(Ovdje treba ustati na noge)

I rodi se car od dina oni čas
A u nuru utopi se svijet vas
Vi salavat donesite na njega
Steći ćete ni'amete – džennete kod Boga
Dobro li je salavate donosit
I suzama svoje oči orosit
Koji želi da mu vatra ne udi
Neka srce salavatom probudi

Es-salatu ves-selamu alejke ja Resulallah

Sve stvoreno učini se veselo
Briga ode život dojde na novo
Na svijetu progovori stvar svaka
Devletliji svašto reče „Merhaba!“
Merhaba ti care veliki merhaba!

Merhaba ti znanja izvor merhaba!
Merhaba, ej svaki moli od tebe
Merhaba, ej, Božja milost na tebe!
„ Merhaba ej živu život, merhaba
Merhaba ej, muki last si! Merhaba!
Za grješnike, mučenike ummeta
Moliš, tražiš Božijega rahmeta
Na svijetu ti si rahmet merhaba!
Za grješnike ti se moliš merhaba!
Ti si svjetlo svom ummetu veliko
I u mucu mnogome si pomogo
Mučenome pomagalać vazda si
I drugoga sačuvati rada si
Na srčanu ranu svaku vidiš ti
Na svijetu što gođ ima car si ti
Koji traži da ga vatra ne gori
Neka srce salavatom napuni
Es-salatu ves-selamu alejke ja Resulallah

Kad se rodi oni Bož'ji Miljenik
Bog je njemu vazda pomoćnik
Melaiki bješe memnun⁵⁷ odviše
Od veselja i nebesa igraše
Amina se u tom času izgubi
Malo zatim opet bude pri sebi
Ja pogleda, kad hurije nema tu
A Muhammed Allahu se moli tu
Prema Kabi u košet u bijaše
Dragom Bogu sve on sedždu činjaše
Sedždu čini, a jezikom zborjaše

⁵⁷Memnun: zadovoljan, veseo

A šehadet prst u njega micaše
Primakoh se, ja poslušah šta veli
Za ummet se dragom Bogu on moli:
„Dragi Bože, pokloni mi Ti ummet
Nemoj na njih Ti bacati ukubet⁵⁸
U djetinjstvu on je isko ummetu
U starosti naklonjaj se sunnetu
Za nas moli kad je bio dijete
Mi griješni terk činimo sunnete
Koji traži da ga vatra ne kosi
Neka srcem salavate donosi!

Es-salatu ves-selamu alejke ja Resulallah

U Mekki su prvi ljudi vidjeli
Onu noć su Kabu tavaf činili
Kad je majka Muhammeda rodila
Pod zdravo je Kaba sedždu činila
Od veselja do zemlje se sagnula
I natrag se bez zijana vratila
Reče Kaba: Evo sreće svakako
Svjetsko se sunce rodi žarko
Koše koši sve od Kabe govori:
Evo rob se noćas rodi najbolji
Njegov ummet goli, bosu polaziti
Sa ta'zimom⁵⁹ hoće mene oblaziti
Od kipova i kufura opakiti
I iz mene nevjerništvo izbaciti
Pejgamberski tadž⁶⁰ na glavu nataknu
A da u din zove vrijeme primaknu

⁵⁸Ukubet: patnja, muka, azab

⁵⁹Ta'zim: uveličavati

⁶⁰Tadž: sveta kapa

Prikuči mu četeresta godina
Od kako je njega majka rodila
PočenjemuBož'ji Kur'an salazit
A da u din zove emr⁶¹ dolazit
Od njeg sjena nije bilo na zemlji
Jer od nura vas bijaše besbeli⁶²
Više glave mubarek mu bijaše
Od oblaka jedno parče stajaše
Kad god Resul naš Muhammed iđaše
Vazda oblak više glave imaše
Od svjetlosti biser zuba njegovih
U po noći iglu naći mogo si
Misk i anbermiris odmah udari
Kad mu kosa koji vjetar nadari
Ko ružica znoj od njega miriso
Mirisaše kud god on bi otišo
Plod je dala hurma čim je usadi
Mivu jede od nje mnogo čeljadi
Koji traži da ga vatra ne gori
Neka srce salavatom napuni

Es-salatu ves-selamu alejke ja Resulallah

MI'RADŽUN-NEBIJJI SALLALLAHU ALEJHI VES-SELLEM

Hodi amo koji žudi i želi
Da je ašik i sam sebi što veli
Slušaj miradž pejgamberski golemi
Za ašikluk tebi srce što gori
Ponedjeljnik večer dojde jedan glas
Noć je blaga a hajirli baš za nas

⁶¹Emr: zapovijed, nalog

⁶²Besbeli: očevidno, doista

Oni što su s njime Bož'je pomoći
Ummihani ode kući po noći
Muhammedudobar ta'zim kod Boga
Džebrailu emer dojde od Boga
„kat haljina iz dženneta prifati
I buraka⁶³ najboljega ufati
Mome milom Muhammedu odvedi!
Mene i Arš on da vidi dovedi!“
Pa Džebrail po emeru otiđe
Mnogi burak pasijaše on viđe
Među njima jedan burak plakaše
Niti jede, niti pije – gledaše
Džebrail ga pita „ Zašto ti plačeš
Zašto i ti ko družina ne jedeš?“
A burak u odgovara sve jasno:
„ Odavno je moje srce žalosno
Od kako sam ja ovako proplako
Na hiljade godina je proteklo
Iznenada ja sam čuo jedan glas
Sa koju sam stranu ne znam ni danas
„ Muhammede!“ neko zovnu imenom
Zaljubih se sa ljubavlju srčanom
Moje srce od tada se raskipi
Tog Božijeg Miljenika da vidim
Ja od tada ništa ne znam za sebe
Ko da džennet vas ja nosim na sebi
Ja i ako u džennetu sad stojim
Dolazi mi ko u vatri da gorim
Ako po čem Muhammeda ne vidim
Od života svojega se prolazim.“

⁶³Burak: džennetski at

A Džebrail njemu reče polahko
Tvoju žalost olakšaću sad lahko
Šta ko želi, ono hoće dočekat
Samo treba nekoliko pričekat.“
Sa burakom iz dženneta poleće
Našem svecu Muhammedu doleće
Pa Džebrail govori mu isprva:
Od Boga je Tebi selam i štima⁶⁴
Tebi noćas zapovijed je da ideš
Boga dragog Arš i džennet da vidiš
Da idemo haj polazi Mustafa,
Jer uzgleda tebi ashabi safa⁶⁵
Evo tebi da uzjašeš buraka
Vrata su se otvorila džennetska
Božji rahmet prosipa se na svijet
Tvoj dolazak svako želi baš videt
Tadž na glavu metno Božiji Poslanik
U svaćem je Allah pomoćnik
Džebraila on naprijed propusti
A buraka ode zanjim jahati
Za čas jedan on na Kuds doleće
Pejgamberske duše mnoge tu nađe
Od dusa je bila štima golema
Po emeru znali su ga imama
Dva rekata namaza su klanjali
A svakako Muhammeda štimali
Do svog mjesta Džebrail ga dovede
Po emeru Dragog Boga ostade
A Muhammed Resul njemu govori

⁶⁴Štima: strana riječ ikram

⁶⁵Ashabi safa: veselo društvo

Što gariba ⁶⁶ mene ovdje ostavi
Neznam puta kuda hoć hoditi
Boga dragog puno želim vidjeti
Džebrail mu reče hajde slobodno!
Porad Tebe sve je ovo stvoreno
Dragom Bogu ti si mio i habib
Nemoj mislit da si ovdje ti garib
Dalje hodit ja nesmijem od Boga
Ovdje ostat emer mi je od Njega
A ko zerru jednu dalje iskoćim
Trebja potlje ja u vatri da gorim
Kod Boga si od svakoga najbolji
Svaki mahluk s tobom Boga sve moli
Devletlija Džebrailu govori:
Ti ostani da te vatra ne gori.
Kad je tako njemu hoditi
Ako bude vatra ja ću goriti
Pa mu reče ti sa mjesta ne idi,
Koj u ašku, on tu vatru ne vidi
U mene je ašk od vazda naputać
A u svačem dragi Allah pomagać
Koj u ašku nebroji ga svakako
Glavu dati to je njemu baš lahko
Koji traži da ga vatra ne prži
Nek u srcu salavate zadrži.

Es-salatu ves-selamu alejke ja Resulullah

Džebrailom hala zboraše kelam
Refref dojde prednjim naziva selam
Uze cara svijetskoga odnese

⁶⁶Garib : stranac, samac

Do sidretul munteha ga donese
Što god viđa na nebesim robova
Dragome se Bogu svako priklanja
Neko uči, neko sedždu činjaše
Neko kijam, neko Boga moljaše
Muhammedu hoš geldiju davaju
A tazimom prema njemu gledaju
Rekoše mu ja Muhammed merhaba!
Najviša je tebi milost kod Boga
Ovi miradž i polazak sretan ti
Za ve rutbe⁶⁷ nije niko illa ti
Ti ćeš noćas Boga dragog viditi
Ti ćeš noćas sa Allahom zboriti
Ko ti nama niko dosad ne dojde
Božju milost ko ti niko ne najde
Odatle je Devletlija otišo
Gdje je emer bio Božji on došo
Od Allaha Muhammedu dojde glas
Haša nije zbor u Njega ko u nas
"Milosniče, milujem te dobro Ja
Izrad tebe stvorio sam svakog Ja
Milosniče, vazda Mene traži ti
S draga srca ibadet Mi ćini ti
I dan i noć što si vazda žudio
Da Me vidiš, štos od Mene tražio
Da ti dadem, što god imam murada
Sve za jedan po hiljadu dopada"
Muhammed se dragom Bogu pokloni
Pa za ummet i hal njihov sve moli:
"Mili Bože, meni ummet oprost!

⁶⁷Rutbe: visoka čast

Jerbo u njih grijeha ima podosti.
Gjunah rade, Tebi asi bivaju
Ja se bojim, da u vatru ne padnu''
Od Allaha Muhammedu dojde glas:
''Poklon ćinim tebi ummet Ja noćas
Ja na tebe imam milost veliku
A ti mene moliš za zemlje šaku
Sve sam Ja porad tebe stvorio
Najboljega tebe Sebi vidio
Kazivao sam Muhammede, Ja tebi
Nagledat se Mene nećeš moći ti
Mom je zatu ogledalo tvoj je zat
Ti si sa Mnom Milosniće opisat
Na put pravi zovi Moje robove
Kad me vide pa i njima dobro je''
Pejgamber se po emeru povrati
Pa se kući Ummihane navrati
Što je vaki'a⁶⁸ bilo sprva do kraja
Ashabima kazao je veselja
Ashabi mu čestitaju polazak
''Blago nama za ovi sad tvoj dolazak''
Rekoše mu: Sretni tadž si natako!
Od tebe je nama dobro svakako
Mi smo ummet, pejgamberluk na tebe
Naše srce veselo je od tebe''
Blago nama, kad smo njemu mi ummet
Duši će nam plaća biti za hizmet''.
Dragi Bože milosti Ti njegove
Od svakoga milosnika najbolje
I ko Tebe vazda plaćem spominje

⁶⁸Vaki'a: događaj, slučaj

I ko Tebe sadkane⁶⁹ robuje
Molimo Te njihovijem hurmetom⁷⁰
Svakog Tvoga milosnika šerefom⁷¹
Milosti Ti Muhammeda Tvojega
Nas garibe ne udalji od njega
Ti si kader⁷² oprostiti grehote
A pokrij nam dragi Bože sramote
S robovima dobrima nas udruži
A za grijeha Ti nas Bože ne ruži
Tvojim Tebe Milosnikom molimo
Vazda rahmet mi od Tebe tražimo.
Dragi Bože, nemoj da smo dalin⁷³
Na vu dovu vi recite: „ Amin! “
Mi smo ummet Milosnika Božjega
Da je Božji rahmet na nas svakoga
Od muslima Allah radi neka je
Muslimanu Božje dobro svako je.
Koji traži da ga vatra ne gori
Neka srce salavatom napuni.

Es-salatu ves-selamu alejke ja Resulallah

⁶⁹Sadkane: srčano

⁷⁰Hurmet: visoka čast

⁷¹Šeref: visokačast

⁷²Kader: Mogućan

⁷³Dalin: oni koji su sa Pravog puta skrenuli

6. RJEČNIK TURCIZAMA

Rječnik turcizama Mevluda hafiza Saliha Gaševića sadrži 129 turcizama. Turcizmi u ovom rječniku su numerisani. Rječnik obuhvata sve spomenute turcizme Mevluda. Zvezdicom su označeni turcizmi čija se pojašnjenja navode u podnožnim napomenama transkribiranog izvornika. Najveći dio turcizama obuhvataju vjerski termini, manji dio termini koji su u svakodnevnoj upotrebi i termini koji su bili nepoznati i 1910. godine, te je stoga izdavač i navodio pojašnjenja za njih. Naveli smo izvore iz kojih smo preuzeli pojašnjenja riječi, tako da imamo i određeni broj kratica koje treba da pojasnimo.

Kratice:

ar. - arapski

A.Škaljić - Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo, 1966, 662. Str.

DI - drugi izvor

F. Nametak - Fehim Nametak, *Pojmovnik divanske i tesavvufske terminologije*, Orijentalni Institut u Sarajevu, Sarajevo 2007, 269 str.

TI - transkribirani izvornik

tur. – turski

1. **ajan*** TI: vidljiv; A.Škaljić: (ar.) 1.prvak, ugledan čovjek. 2. Ajani su u jednom period turske vladavine bili funkcioneri lokalne uprave.
2. **alamet*** TI: znak, A. Škaljić:(ar) znak, simptom, predznak
3. **alem*** TI: ovaj svijet, Dunja; A. Škaljić: 1. polumjesec sa tri ili četiri kugle ispod njega koji se nalazina vrhu minareta (munare) kao ukras. 2. Svijet, dun'jaluk. Dragi kamen, dijamant. < tur.*dunya*
4. **anber** (anber) A. Škaljić: (ar.) 1. crna, veoma rijetka mirišljiva smolasta materija koja se vadi iz crijevnih žlijezda jedne vrste kitova; 2. smolasta ili polutečna mirisna lučevina iz američkog amber-drвета

5. **Arš** F. Nametak: šator, svod, prijestolje⁷⁴; A.Škaljić: pojam nije pronađen.
6. **Aršu kjursu** F. Nametak: *arş u kursi* nebesko prijestolje⁷⁵; A. Škaljić: pojam nije pronađen.
7. **ashabi safa***TI: veselo društvo; A.Škaljić: pojam nije pronađen
8. **asija, âsî** A.Škaljić:(ar) griješnik, silnik (koji se posilio); odmetnik,buntovnik, < tur. *âsi*
9. **ašik*** TI: gorljiv, zaljubljen; A. Škaljić: (ar.) 1.ljubavnik, dragan, momak koji ašikuje, zaljubljeni; 2. zanesen od ljubavi za nečim (derviš)
10. **ašikluk** A.Škaljić: (ar.-tur.) ašikovanje, < tur. *aşıklık*,
11. **ašk*** TI: ljubav, gorljivost; A. Škaljić: (ar.) ljubav, ljubavni zanos, čežnja za nečim. <tur. *aşk*
12. **ata***TI: dar; A. Škaljić: pojam nije pronađen
13. **bajrak** A.Škaljić: (tur.)zastava. <tur. *bayrak*
14. **bardak** A.Škaljić: (pers.)zemljani sud za vodu, po obliku kao ibrik. < tur.*bardak*
15. **besbeli***TI:očevidno, doista; A.Škaljić: bezbeli (tur.-ar.) sigurno, zaista, dakako, svakako. <tur. *besbelli*(bes-belli) sasvim jasan, sasvim očevidan.
16. **burak*** TI: džennetski at; A.Škaljić: (ar.) krilati rajski konj kojije, po islamskom vjerovanju, odnio jedne noći Muhameda najvećom brzinom na nebo i vratio ga.
17. **dalin***TI:oni koji su sa pravog puta skrenuli; AŠ: pojam nije pronađen
18. **Devletlija** A.Škaljić: (ar.-tur.) Muhamed-pejgamber (epitet u značenju Srećni, Časni). < tur.*Devletli*
19. **din** A.Škaljić: (pers.) vjera, vjerozakon. < tur.*din*
20. **dunja** A. Škaljić: dun'ja (ar.) svijet, ovaj svijet, ovosvjetska prolazna dobra. < tur.*dünya*
21. **dušek**A.Škaljić: (tur.)vunena postelja (madrac) koja se, u vrijeme dok još kreveti nisu unišili u upotrebu, sterala na pod I na njoj se spavalo. < tur.*döşek*
22. **duvar** A. Škaljić: (perz.) zid. < tur.*duvar*
23. **džehennem** A. Škaljić:(ar., jevr.) pakao, < tur.*cehennem*
24. **džennet** AŠ:(ar) osnovno značenje bašća; raj, < tur.*cennet*.
25. **emer** A.Škaljić: (ar.) zapovijed, nalog, naredba, odredba.

⁷⁴O ovom pojmu vidjeti više u : Fehim Nametak,*Pojmovnik divanske i ...*, 37.str.

⁷⁵O ovom pojmu vidjeti više u :Fehim Nametak,*Pojmovnik divanske i ...*, 37-38. str.

26. **emr***zapovijed, nalog; A.Škaljić: (ar.) zapovijed, nalog, naredba, odredba.
27. **garib*** TI: stranac, samac, A.Škaljić: (ar.) 1. Kao imenica: stranac, , tuđin, siromašak, onaj koji je bez bližnjeg svoga; 2. Kao pridjev: čudnovat, neobičan, kuriozan. <tur. *garib, garip*
28. **gazi**A.Škaljić: (ar) heroj, ratni junak, pobjednik. <tur. *gazi*
29. **gunah** A.Škaljić: đunah (perz.) grijeh. < tur.*günah*
30. **habib***TI: ljubeznik, milosnik; A.Škaljić: (ar) miljenik, ljubljenik. < tur.*habib*
31. **hafiz**A. Škaljić:(ar) onaj koji zna čitav Kur'an napamet,bukvalno čuvar, < tur.*hafiz*
32. **hajir dova*** TI: dobro želiti, od Boga dobro iskati; A. Škaljić:(ar) blagoslov, Bogu upućena molitva za nečije dobro ili sreću. <tur. *hayır dua*
33. **hak** A. Škaljić: (ar) 1. pravo, pravda, istina.2. zasluga. <tur. *hak*
34. **hal**A.Škaljić: (ar) stanje, prilika, okolnost, situacija, položaj, < tur. *hal*
35. **hala**A.Škaljić: (ar.) jednako, stalno, neprekidno, još i sada, < tur. *hâlâ*
36. **halifa** A. Škaljić: (ar) vrhovni vjerski poglavica svih muslimana na svijetu ili jednog velikog dijela muslimana. <tur. *halife*
37. **halis*** TI:čisto, iskreno; A. Škaljić: (ar.) čist, pravi, nepatvoreni, bez primjese. < tur.*halis*
38. **hamile***TI: trudna; A.Škaljić: pojam nije pronađen.
39. **han*** TI: car, vladar; A. Škaljić: (tur.-tatar.) car, vladar, titula mongolskih i turskih vladara, a kasnije se dodavala uz imena plemića i vrlo uglednih ljudi. <tur. *han*
40. **haša**A. Škaljić: (ar.) ne!, nipošto!, ne dao Bog!, < tur. *haşa!*
41. **hata***TI:pogrješka, grijeh; A.Škaljić: pojam nije pronađen; DI: nepravilnost, greška⁷⁶
42. **havd** Pejgamberovo a.s. vrelo⁷⁷; A.Škaljić: pojam nije pronađen
43. **hevaja**A. Škaljić: havaj, havaje(ar.) zrak, nebo, visina.
44. **hizmet**A.Škaljić: (ar.) služba, dvorba, podvorenje, usluga,
45. **hoš geldija**A.Škaljić: (perz.-tur.) dobrodošlica, < tur. *hoş geldi*„ dobro je došao“
46. **hurija**A.Škaljić: (ar) džennetska ljepotica, žena krupnih lijepih očiju kao u gazelle, < tur. *huri*.
47. **Hurije**A.Škaljić: hurija, urija (ar.) džennetska ljepotica. < tur.*huri*

⁷⁶S. Đinđić, M.Teodosijević, D.Tanasković, *Türkçe-Sırpça Sözlük*, Türk Dili Kurumu, Ankara, 1997.

⁷⁷ <https://www.preporod.com/index.php/duhovnost/tradicija/item/7151-sta-je-havd-pejgamberovo-a-s-vrelo>

48. **hurmet** *TI: visoka čast; A.Škaljić: (ar.) poštovanje, uvažavanje
49. **ibadet**A.Škaljić: (ar.) molenje Bogu, klanjanje I učenje, bogosluženje, < tur. *ibadet*
50. **ihitimam*** TI: brigu voditi, marljiv biti; DI:oprezno raditi, ponašati se pažljivo⁷⁸; A. Škaljić: pojam nije pronađen
51. **ikdam***TI:stalan biti; DI: neprestani trud, rad⁷⁹; A. Škaljić: pojam nije pronađen.
52. **imam** A.Škaljić: (ar.) 1. Muslimanski sveštenik kome je glavna dužnost da predvodi skupno klanjanje namaza u džamiji. 2. Imam se zove i svako ono vjerski obrazovano lice, makar I ne bilo sveštenik, koji rukovodi skupnim klanjanjem namaza, bilo u džamiji, u kući ili nekom drugom mjestu. 3. Titular velikih vjerskih učenjaka, u ovom slučaju imam znači vođa. 4. Glavno zrno u tespihu (brojanici) koje je obično duže od drugih, stoji na vrhu tespiha I redovno je ukrašen kitom. <tur. *imam*
53. **iman*** TI: vjerovanje, a u šerijatu vjerovati, A. Škaljić: (ar) vjerovanje u jednog Boga, vjera islam.
54. **Ka'be***TI: Bejtullah; A.Škaljić: **Ćaba, Kaba** (ar.) islamska sveta zgrada, hram u gradu Mekki u Arabiji. To je građevina kockastog oblika (široka 10, duga 12, visoka 15 m). Prema Kur'anu, sagradili su je Ibrahim-pejgamber (Abraham) I sin mu Ismail-pejgamber.
55. **kader***TI: mogućan; A.Škaljić: (ar.) mogućan, sposoban, koji j eu stanju da nešto učini
56. **kajmekam*** TI: predstojnik; A. Škaljić: (ar) zastupnik vezira ili valiije u jednom upravnom području ili dužnosti, sreski načelnik.<tur. *kaymakam*
57. **kat** A.Škaljić: (tur.) red, sloj, struka, < tur. *kat*
58. **kelam***TI:govor; A.Škaljić: (ar) govor, besjeda. <tur. *kelâm*
59. **kijam** A.Škaljić: (ar.) stajaje na nogama pri obavljanju muslimanske molitve – namaza, < tur.*kıyam*
60. **kitab/ćitab**(ar) knjiga; zakon; knjiga koja sadrži vjerska učenja i propise,Kur'an, Biblije
61. **koše** A.Škaljić: ćoše i ćoša (perz.) ugao, kut, budžak. <tur. *köşe*
62. **kufur** A.Škaljić: bezvjerstvo, nevjerovanje u jednog Boga.
63. **laik** (ar) dostojan, koji čemu odgovara, kome što pristoji, < tur. *layık*

⁷⁸Ibid

⁷⁹<https://www.nedirnedemek.com/ikdam-ne-demek> (stranica posjećena 12.3.2019., 14:23)

64. **magrib** A.Škaljić: (ar.)zapad. < tur.*magrib, magrip*
65. **mahluk** A.Škaljić: (ar.) stvorenje, živo biće, životinja
66. **Mahšer** A. Škaljić: (ar) 1. Mjesto gdje će se na Sudnjem danu iskupiti sav svijet, 2. Masa svijeta, mnoštvo ljudi, < tur. *mahšer*
67. **makbul*** TI: primljeno, milo; A.Škaljić: magbul, makbul (ar.) !. cijenjen, drag, pribran. 2. uslišan, uvažen, usvojen. < tur.*makbul*
68. **mašrik** A.Škaljić: (ar.)istok. < tur.*mašrik*
69. **melaik** A.Škaljić: melaiće, melek, meleć (ar.) anđeo.< tur. *melek, melâike*. Ovaj arapskiplural se upotrebljava i u tur. i u našem jeziku kao singular.
70. **melek** v. melaik
71. **memnun***TI: zadovoljan, veseo; A.Škaljić: zadovoljan
72. **Mennan*** TI: Božije ime; Onaj Koji daruje prije nego što se od Njega zatraži, Koji mnogo daje.⁸⁰; A. Škaljić: pojam nije pronađen.
73. **merhaba** A. Škaljić: (ar.) muslimanski pozdrav
74. **mevlud** A. Škaljić: (ar) 1. rođendan Muhammeda, 12. Rebiu-l evvela po muslimanskom kalendaru; 2. Hvalospjev Muhamedu u čast njegova rođendana koji se recituje (pjeva) na mevludu u džamijama i vjerskim školama. < tur. *mevlid*
75. **miradž** stepenice, uspon Muhammeda a.s. na nebo koji se dogodio 27.redžeba⁸¹, A.Škaljić: pojam nije pronađen
76. **misk** (ar.) mošus, mirisava msat crnkaste boje koja se dobiva iz žlijezde (koja ima oblik pupka) mužjaka gazele, < tur. *misk*
77. **miva** A.Škaljić: (perz.) voće, voćka, < tur. *meyve*
78. **mubarek** A.Škaljić: (ar.) 1. veselje, slavlje, 2. srećan, blagoslovljen, 3. dobar čovjek, lijepe naravi čovjek, < tur. *mübarek*
79. **muhadžir** AŠ:(ar) izbjeglica, emigrant, iseljenik, doseljenik,<tur. muhacir
80. **murad** A.Škaljić: murat (ar.) želja, ono za čim se čezne, ispunjavanje želje. < tur.*murad, murat*
81. **musannif** A. Škaljić: pisac, autor. < tur.*musannif*

⁸⁰https://d1.islamhouse.com/data/bs/ih_articles/single/bs_Sazetak_islamskog_prava_-_Allahova_lijepa_imena.pdf (stranica posjećena 12.3.2019., u 14 h)

⁸¹O ovom pojmu vidjeti više u :Fehim Nametak, *Pojmovnik divanske i tesavvufske terminologije*, 177.str.

82. **nakis***TI: manjkav; DI: nedostatak⁸²; A. Škaljić: pojam nije pronađen
83. **namaz** A.Škaljić: (perz.) muslimanska molitva koja se obavlja pet puta na dan u određeno doba, a vrši se klanjanjem i izgovaranjem rečenica iz Kur'anai molitava na arapskom jeziku. <tur. *namaz*
84. **ni'ameti** A.Škaljić: nimet (ar.) 1. Božija blagodat, Božiji dar, 2. fig.: hljeb. < tur.*nimet*
85. **nur*** TI: svjetlo, A. Škaljić: (ar.) svjetlo, svjetlost, svježina. < tur.*nur*
86. **parče** A.Škaljić: (perz.) komad, komadić, djelić, < tur. *parça*
87. **pejgamber** A.Škaljić: (pers.) (Božji) vjesnik, (Božji) poslanik, <tur. *peygamber*
88. **pejgamberski** peygamber (perz.) (Božji) vjesnik, (Božji) poslanik + sufiks bos. jezika - *ski*
89. **rahmet** A. Škaljić: (ar.) 1. Božija milost, 2. plodonosna ljetna kiša, 3. "rahmet biti" smiren biti u Božijoj milosti, upokojen biti.<tur. *rahmet*
90. **razi** A.Škaljić: biti zadovoljan, saglasan < tur. *razi*
91. **redžeb** A. Škaljić:(ar)1. ime sedmog mjeseca po muslimanskom vjerskom kalendaru; 2. muslim.muško imekoje se obično nadijeva djetetu koje se rodi u ovom mjesecu.
92. **refref** zeleno platno od kojeg se pravi zavjesa i prostirka, u noći uspeća na nebo (miradž) Muhammed a.s. je do *Sidretü'l-muntehâ* išao sa Džibrilom, a onda je dalje morao sam jer tamo nije smio ići ni Džibril, dalji put do susreta a Bogom, Poslanik je prešao na *Refrefu*⁸³; A.Škaljić: pojam nije pronađen
93. **rekat** A.Škaljić: (ar.) sastavni dio muslimanske molitve, namaza. Sastoji se od stajanja, pregibanja preko polovine tijela I padanja ničice. Jedan namaz ima dva, tri ili četiri rekata.
94. **rutbe***TI: visoka čast, A.Škalić: (ar.) stepen, položaj, rang. <tur. *rütbe*
95. **sadikane*** TI: srčano; A.Škaljić: pojam nije pronađen u ovom obliku
96. **sahibija** A. Škaljić: (ar.) vlasnik, gospodar, posjednik, domaćin. < tur.*sahib, sahip*.
97. **salavat**A. Škaljić: (ar) posebna dova na arapskom jeziku kojom se poziva Božiji blagoslov na Muhameda.<tur. *salâvat*

⁸²Ibid.

⁸³Fehim Nametak,*Pojmovnik divanske i tesavvuvske terminologije*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo 2007, 207 str.

98. **sedef** A.Škaljić: (ar.) unutrašnja strana ljuštore biserne školjke koja se sastoji od bijelih sjajnih slojeva. Služi za ukrašavanje predmeta. < tur. *sedef*
99. **sedžda** A.Škaljić: (ar.) sagnuti se, klanjajući namaz pasti ničice i čelom i nosom dotaknuti tlo, to je jedan od sastavnih dijelova molitve, namaza. < tur. *secde*
100. **selam** A.Škaljić: (ar) muslimanski pozdrav. < tur. *selam*
101. **sevab** A.Škaljić: (ar) dobro djelo koje zaslužuje nagradu, nagrada za dobro djelo, < sevap
102. **sidkile** (ar.- tur.) *sidik* + tur. suf. *-le* s iskrenošću; A. Škaljić: pojam nije pronađen, pronađeno *sidik* (ar.) vrlo iskren.
103. **Sidretul-munteha** *Sidretü'l-muntehâ* - drvo koje se nalazi na sedmom katu nebesa, desno od arša; *sidretü'l.muntehâ* - lotos na sedmom nebu, najudaljenije mjesto u kosmosu⁸⁴; A.Škaljić: pojam nije pronađen
104. **Sirat/sirat ćuprija** A.Škaljić: (ar.-tur.) 1. opasni most, opasni put koji, po islamskom vjerovanju, vodi preko pakla i preko koga se mora poći da bi se unišlo u raj, 2. fig.: uopšte opasan, težak i mučan put, < tur. *Sırat köprüsü*
105. **soj** A.Škaljić: (tur.) rod, pleme, porijeklo, vrsta, sorta. < tur. *soy*
106. **sunet** A.Škaljić: 1. Sve ono što je Muhamed radio, preporučio da se radi ili odobrio da se radi, a što inače nije u Kur'anu spomenuto, 2. Obrezivanje muslimanske muške djece, circumcision. < tur. *sünnet*.
107. **šehadet** A.Škaljić: (ar.) svjedočenje, svjedočanstvo. < tur. *şehadet*
108. **šerbe** A.Škaljić: (ar.) dobro zaslađena voda koja se pije radi osvježanja, obično se stavlja kakav mirišljivi začim ili limun. Kod muslimana se gost najprije počasti šerbetom pa onda dolazi kafa i drugo čašćenje.
109. **šeref***TI: visoka čast; A.Škaljić: pojam nije pronađen
110. **štima***TI: strana riječ ikram⁸⁵, A.Škaljić: pojam nije pronađen;
111. **šubhe*** TI: sumnja, dvojba; A. Škaljić: (ar.) sumnja. < tur. *şuphe, şubhe*.
112. **šukur** A. Škaljić: šućur (ar) hvala, zahvala upućena Bogu. < tur. *şükür*
113. **ta'zim***TI: uveličavati; A.Škaljić: pojam nije pronađen.

⁸⁴Fehim Nametak, *Pojmovnik divanske i tesavvuvske terminologije*, 223. str.

⁸⁵Izdavač Mevluda ovu riječ tumači turcizmom koji A.Škaljić objašnjava kao: (ar.) čast, počast, doček, pogošćenje,

114. **tadž***TI: sveta kapa; A.Škaljić: (pers.) 1. Kruna, carska kruna, 2. Vrsta derviške kape, 3. Izraz u šahu kojim se upozorava protivnik da mu je kralj (kruna) u opasnosti. <tur. *taç*
115. **tarih***TI: datum, godina; A. Škaljić: (ar) 1.istorija povijest; 2. Hronogram, natpis sa datumom građenja ili popravka...; 3.datum. <tur. *tarih*
116. **tavaf** A.Škaljić: (ar.) obilazak oko Ćabe kao jedan od obaveznih obrednih činova muslimanskog hadžije koji ode na hadžiluk u Meku. <tur. *tavaf*.
117. **tavan** A.Škaljić: (tur.) 1. potkrovlje. 2. strop, plafon. 3. pod, daske na podu. 4. kat, sprat. < tur.*tavan*
118. **terk** A.Škaljić: ostavljati, propuštati, napuštati. <tur. *terk*.
119. **tespih** A.Škaljić: (ar) muslimanska brojanica, <tur. *tespih*
120. **ukubet***TI:patnja, muka, azab; A.Škaljić: (ar.) nesreća, Božja kazna. < tur.*ukubet*
121. **ummet** A.Škaljić: (ar.) narod, sljedbenici jednog peygamera.< tur.*ümmet*
122. **vadžib** TI:obaveza vjerska dužnost, nije stroga kao farz; A.Škaljić: pojam nije pronađen
123. **vakat** A.Škaljić: (ar.) 1. vrijeme, doba. 2. vrijeme muslimanske molitve – namaza, sama molitva, namaz.
124. **vaki'a*** TI:dogadjaj, slučaj; A.Škaljić: pojam nije pronađen
125. **vasijet** A. Škaljić:(ar.) 1. Testament, oporuka. 2. “vasijet učiniti” testirati, oporučiti. < tur.*vasiyet*
126. **vatan*** TI: zavičaj, domovina; AŠ: (ar) domovina, zavičaj,rodni kraj, stalno prebivalište.
127. **zat** A.Škaljić: (ar.) osoba, ličnost (kaže se za odličniju osobu), < tur. *zat*
128. **zerra** A.Škaljić: sićušni djelić, trunčica, < tur. *zerre*
129. **zijan** A.Škaljić: (pers.) šteta, kvar, gibitak. <tur. *ziyan*

6.1. Turcizmi mevludski

Turski jezik je bio u neprekidnom kontaktu sa bosanskim jezikom nekoliko stoljeća, od samog zasnivanja osmanske vlasti na prostoru Bosne i Hercegovine, od 15.st, a po podacima koje iznosi prof.dr. Kerima Filan, i ranije, još u 14. stoljeću.⁸⁶ Turski jezik, kao službeni i kao jezik nekolicine doseljenih nativnih govornika koji su dolazili na prostore Bosne i Hercegovine kao službenici Carstva, je ostavio traga u svim slojevima društva. Najbolje svjedočanstvo tog traga je veliki broj turcizama koji se i danas koriste, 555 godina nakon dolaska Osmanlija na prostore Bosne i Hecegovine.

*Turcizmi nisu silom niti nekim planskim sistemom nametnuti, i njihovo prisustvo u našem jeziku nije vrijeđalo jezične osjećaje našeg naroda.*⁸⁷

Prilikom preuzimanja turskih riječi one su bile podvrgnute procesu jezičke adaptacije, kako one fonetske, tako dijelom i semantičke. Turcizmi u bosanskom jeziku zadržavaju značenja riječi koje su te riječi imale u osmanskom jeziku u vrijeme kad se prijelaz desio, no vremenom, nakon prestanka izvornog kontakta dvaju jezika dolazi do promjena i pomijeranja značenja.

Bez sumnje je i to da se taj utjecaj odvijao dvostrano, kako na bosanski, tako i na turski, s obzirom da su državni službenici koji su dolazili na ove prostore bili u situaciji da svakodnevno komuniciraju sa stanovništvom čiji je maternji jezik bio bosanski jezik, s tim da je uticaj bosanskog jezika na turski bio u znatno manjoj mjeri uzimajući u obzir manji geografski prostor koji je bosanski jezik obuhvatao i manji broj govornika turskog na koje je bosanski jezik imao uticaj.

Ono što je nama u ovom trenutku zanimljivo, a vezano je za ovaj rad, jeste vjerski diskurs. Postavlja se pitanje, da li se u vjerskom diskursu koristio turski jezik u potpunosti, da li djelomično ili su pojedini izrazi iz turskog jezika našli svoje nezamjenljivo mjesto u bosanskom jeziku?

Vjerska predavanja su se odvijala većinom na bosanskom jeziku⁸⁸, s tim da je veliki broj riječi i izraza bio turskog ili pak arapskog porijekla uz, kako smo već rekli, adaptacije na fonetskom i semantičkom nivou. Prema riječima Abdulaha Škaljića veliki broj naših ljudi,

⁸⁶Kerima Filan, "Turski jezik u Bosni u osmansko doba", *Anali GHB*, 2014., 43(35), str. 152.

⁸⁷Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo, 1966, str. 14. (fusnota br. 5, :Vaso Pelagić, *Istorija bosansko-ercegovačke bune*, II izdanje, Budimpešta, 1880, na str.39. veli: „Vlada Turske nije silom nametala svoj jezik pokorenim narodima, kao što su činile i čine ostale evropske države.“

⁸⁸Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom ...*, str. 161.

naročito muslimanske vjeroispovijesti, školovao se u Carigradu. U mjestu gdje su se školovali učili su arapski, turski i perzijski jezik, te nisu istovremeno imali naobrazbu na svom maternjem jeziku. Dolazeći na naše prostore u svoj maternji jezik su unosili određene termine iz jezika na kojima su studirali nenalazeći adekvatnu zamjenu za te riječi na maternjem jeziku. Djelovanje tih školovanih generacija u Carigradu naročito je došlo do izražaja u vjerskim školama, mektebima, medresama, vjerskim propovjedima, vazovima.⁸⁹

Škaljić navodi da je Vuk kada je pisao Srpski rječnik kazao da ko želi da se bavi turcizmima i da ih etimološki proučava treba da bude upoznat sa izgovorom riječi i njihovom upotrebom kod muslimana jer će inače u tumačenju riječi sigurno pogriješiti.⁹⁰

Imajući u vidu da je mevludski spjev dio vjerske, odnosno, tekijске poezije, možemo zaključiti da svi turcizmi koji se javljaju u tom spjevu su bili općepoznati „malome“ čovjeku, slušatelju i učaču Mevluda. Ne razraditi makar dio turcizama koji se spominju u Mevludu je nemoguće, s obzirom da se radi o velikom broju riječi. Veliki broj turcizama iz mevluda bi današnjem čitaocu bio nepoznat. U mevludskom spjevu hfz. Saliha Gaševića se nalazi 129 turcizama.

Veliki broj turcizama se koristio u 19.vijeku u vrijeme nastajanja ovog djela, to nam možeda posvjedoči sam Mevlud i veliki broj turcizama koje je hafiz Salih Gašević koristio u pisanju bosanskoga mevluda. Da je Mevlud pisan na bosanskom, svakodnevnom i svijetu razumljivom, jeziku imamo dokaz u njegovom predgovoru:

„Drugi jezik mi lijepo ne znamo

Allah Jedan, Hakk Pejgamber svi znamo

U Kur'anu na sve iman imamo

Bosanski nam gradi mevlud molimo“⁹¹

Izdanje Mevluda koje smo mi transkribovali je izdato 1343. hidžretske godine što odgovara 1924./1925.godini, i sedmo je izdanje Mevluda, a uvodna riječ izdavača je iz 1910/1911. godine. Ono što je interesantno kod ovog primjerka Mevluda je to što je uredništvo *Tarikanavelo* za određene riječi pojašnjenja u fusnotama. Iz ovoga se može zaključiti da je u periodu od nastanka Mevluda, od 1878. godine pa do izdanja koje mi obrađujemo prošlo nešto više od tri decenije i da je veliki broj riječi prestao da se koristi samo za tako kratak vremenski

⁸⁹AbdulahŠkaljić,*Turcizmi u srpskohrvatskom ...*, str. 12-13

⁹⁰AbdulahŠkaljić,*Turcizmi u srpskohrvatskom ...*, str.19.

⁹¹Zbirka mevluda, *Sve stvoreno učini se veselo* , Udruženje Ilmije,III izdanje, Sarajevo,1990., str. 47- 48.

period. To su sljedeće riječi: *ajan, alamet, alem, ashabi safa, ašik, ašk, ata, besbeli, burak, dalin, emr, garib, habib, hajir dova, halis, hamile, han, hata, hurmet, ihtimam, ikdam, iman, Kabe, kader, kajmekam, kelam, makbul, memnun, Mennan, nakis, nur, rutbe, sadikane, šeref, štima, tazim, tadž, tarih, ukubet, vakia, vatan.*

Zanimljivo je to što se za riječ *štima* daje pojašnjenje da je to strana riječ i daje se tumačenje turcizmom *ikram* koja se dodatno ne pojašnjava, što znači da se ta riječ koristila u tom vremenskom periodu. S toga i ne čudi to da se danas poznaju, a još manje koriste turcizmi u poređenju sa krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Riječi za koje je Uredništvo *Tarika* navelo pojašnjenja, tačnije za 42 riječi, potražili smo i u Škaljićevom rječniku turcizama⁹² i uvidjeli da 13 riječi (*ashabi safa, ata, dalin, hamile, hata, ihtimam, ikdam, Mennan, nakis, sadikane, šeref, tazim i vakia*) nije navedeno u ovom rječniku, što bi značilo da nisu bili zastupljeni u korpusu na kojem je Abdulah Škaljić radio istraživanje. Za ostalih 28 riječi Škaljić daje pojašnjenje. I danas neke od ovih riječi za koje je Uredništvo navelo pojašnjenja možemo čuti u svakodnevnoj komunikaciji, to su sljedeće riječi: *bezbeli, garib, hajir dova, kader, makbul, šubha i vatan*. Od navedenih riječi mlađe generacije koriste samo riječ *bezbeli*.

Radili smo anketiranje o poznavanju turcizama izdvojenih iz Mevluda. U anketiranju su učestvovali učenici koji izučavaju turski jezik kao drugi strani jezik iz tri osnovne škole Vareša, Breze i Ilijaša, od šestog do devetog razreda (11- 15 godina) i odraslih osoba od 45 do 80 godina sa područja općine Visoko. Došli smo do veoma interesantnih podataka. Naime, riječi su izdvojene iz konteksta, nisu recitirane u Mevludu, tako da je i to jedna od otežavajućih okolnosti za prepoznavanje njihovog značenja. Odrasle osobe se, u poređenju sa učenicima, teže snalaze u pojašnjavanju značenja riječi izdvojenih iz konteksta. Ukoliko se citiraju stihovi, lakše izražavaju pojašnjenja pojmova. Učenici veoma lahko pojašnjavaju pojmove za koje su čuli, pojmove koje su naučili kroz mektebsku nastavu, izučavajući islamsku vjeronauku i turski jezik u školama, kao i pojmove koje koriste njihovi roditelji, djedovi i nane. Samo nekolicina učenika prepoznaju značenja riječi kroz mevludski spjev.

Na osnovu anketiranja učenika, turcizme možemo podijeliti na sljedeće kategorije:

1. Riječi koje se odnose na vjerski život i običaje muslimana koje koriste (riječi za koje nemaju ili ne koriste zamjenu na maternjem jeziku su obilježene

⁹²Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo, 1966.

zvjezdicom): *alem**, *arš**, *aršu kjursu* (izraz koji poznaje mali broj učenika, većinom, učenika koji učestvuju na maktebskim takmičenjima i iz islamske vjeronauke), *bajrak** (zastava koja se postavlja na džamije povodom bajrama ili mubarek noći), *burak**, *din*, *dunja* (mali broj djece koristi ovaj izraz), *džehennem**, *džennet**, *habib*, *hafiz**, *hajir dova*, *halifa*, *havd*, *hurija**, *ibadet*, *imam*, *iman*, *Kaba**, *kader*, *kijam**, *melaik*, *meleki**, *mevlud**, *miradž**, *misk* (asociira ih na miris Muhammeda a.s.), *mubarek ** (koriste samo u kontekstu spominjanja odabranih noći u islamu), *namaz**, *nur*, *pejgamber*, *rahmet ** (koriste kod sjećanja na umrle osobe), *redžeb**, *rekat**, *salavat**, *sedžda**, *selam** (učenici koriste pri pozdravljanju starijih osoba), *sevab*, *sidretu-l munteha*, *sirat*, *sunnet**, *šehadet**, *šerbe*, *šukur*, *tavaf**, *tespih**, *ummet**, *vadžib**, *vakat* (samo kod spominjanja vremena klanjanja namaza).

2. Riječi čije značenje ne poznaju: *ajan*, *alamet*, *anber*, *aršu kjursu*, *ashabi safa*, *ata*, *dalin*, *garib*, *halis*, *haša*, *hevaja*, *hurmet*, *ihtimam*, *ikdam*, *kajmekam*, *kelam*, *laik*, *magrib*, *mahluk*, *mahšer*, *makbul*, *mašrik*, *memnun*, *Mennan*, *miva*, *murad*, *musannif*, *nakis*, *razi*, *refref*, *rutbe*, *sadikane*, *sahibija*, *sidkile*, *šeref*, *tadž*, *ta'zim*, *terk*, *ukubet*, *vaki'a*, *vasijet*, *zat*.

3. Riječi čije značenje poznaju, a koje ne koriste (koriste ih starije osobe) su sljedeće: *asi*, *ašik*, *ašikluk*, *ašk*, *ćitab* (riječ u ovom obliku poznaju od starijih, iako riječ *kitab* je među prvim riječima koje se usvajaju na nastavi turskog jezika), *devletlija*, *dunja*, *duvar*, *emer*, *emr*, *gazi*, *hajir dova*, *han* (*nisu čuli od odraslih*), *hak*, *hal*, *hizmet*, *kat* (ovu riječ poznaju i kao *sprat*⁹³, i kao žensku muslimansku nošnju), *kufur* (*nisu čuli od odraslih*), *merhaba*, *muhadžir*⁹⁴, *sedef*, *šubha* (ovu riječ prepoznaju, a stariji je koriste kao *šuhva*), *vakat*.

4. Riječi koje koriste: *bezbeli*, *dušek*, *nimet*, *parče*, *tavan*, *zera*, *zijan* (neki učenici koriste ovu riječ povremeno ukoliko žele da naglase da se desio neki problem).

⁹³Jedna učenica iz osnovne škole u Ilijašu tvrdi da ovu riječ koristi njenana koja je porijeklom iz Vareša.

⁹⁴Pri anketiranju učenika iz Osnovne škole „Hašim Spahić“ Ilijaš došli smo do jako zanimljivog podatka, naime, učenici jedino koriste riječ *muhadžir*, riječ *izbjeglica* ne koriste uopće i imaju odbojnost prema toj riječi. Kada im je postavljeno pitanje da li koriste riječ *izbjeglica*, odgovorili su da tu riječ koriste samo tv voditelji. Najveći broj učenika ove škole je porijeklom iz ratom raseljenih područja Istočne Bosne, i osjećaju uvredu ukoliko se kaže da su *izbjeglice*, a ne *muhadžiri*.

5. Riječi koje poznaju iz savremenog turskog jezika: *bardak* (poznata samo u značenju *čaja*, a kao veća zemljana posuda za vodu nepoznata u potpunosti), *duvar*, *gunah*, *hala*, *hamile*, *hata*, *hoš geldija*, *kitab*, *koše*, *soj*, *tarih*, *vakat*, *vatan*, *zijan*.

Evidentirajući značenje turcizama Mevluda Saliha Gaševića sa odraslim osobama, turcizme, prema njihovom prepoznavanju, poznavanju i korištenju podijeliti ćemo u četiri kategorije, za razliku od podjele koju smo sačinili anketirajući učenike. Kategorija prepoznavanja riječi iz savremenog turskog jezika je svojstvena samo učenicima koji pohađaju nastavu turskog jezika kao drugog stranog jezika.

1. Riječi koje su vezane za vjerski život i običaje muslimana koje koriste (riječi za koje nemaju ili ne koriste zamjenu na maternjem jeziku su obilježene zvjezdicom): *alem**, *arš**, *aršu kjursu*, *ašik* (kod spominjanja pripadnika tesavvufskih redova) *ašk*, *bajrak**, *burak**, *din*, *devletlija*, *dunja* (ukoliko želi da se naglasi prolaznost ovoga svijeta), *džehennem**, *džennet**, *habib*, *hafiz**, *hajir dova*, *havd*, *hurija**, *ibadet*, *imam*, *iman**, *Kaba**, *kader*, *kijam**, *kufur*, *meleki**, *mevlud**, *miradž**, *misk* (asocira ih na miris Muhammeda a.s.), *mubarek **(u kontekstu spominjanja odabranih noći u islamu), *murad* (koristi se isključivo u kontekstu molbe upućene Allahu dž.š. da ispuni neku želju), *namaz**, *nur* (tumače kao ljepotu dobrih ljudi), *pejgamber*, *rahmet ** (koriste kod sjećanja na umrle osobe), *redžeb**, *rekat**, *salavat**, *sedžda**, *selam** (najčešće koriste u međusobnom pozdravljanju), *sevab**, *sirat**, *sunnet**, *šehadet**, *šerbe*, *šukur* (koriste oblik *šućur* jako često, isključivo kao zahvalu Allahu dž.š.), *tavaf**, *tespih**, *ummet**, *vadžib**, *vakat*.

2. Riječi čije značenje ne poznaju: *ashabi safa,ata*, *dalin*, *hala*, *halis*, *hamile*, *haša*, *hata*, *hevaja*, *ihitimam*, *ikdam*, *kajmekam*, *kelam*, *Mennan*, *musannif*, *nakis*, *refref*, *rutbe*, *sidkile*, *sidretul-munteha*, *šeref,ta'zim*, *terk*, *ukubet,zat*.

3. Riječi koje poznaju, a koje ne koriste su sljedeće: *ajan*, *alamet*, *anber*, *emr*, *gunah*, *halifa*, *hurmet*, *kat*, *kitap* (asocira ih na Kur'an), *kufur*, *magrib* (asocira ih na akšam-namaz), *mašrik*, *memnun*, *misk*, *razi*, *sedef*, *tadž*, *tarih*, *vaki'a* (asocira ih na Kur'ansku suru al-Vaki'a).

4. Riječi koje koriste (isključivo, često ili povremeno u svakodnevnoj komunikaciji):, *asi*, *ašik*, *ašikluk*, *bardak* (samo u značenju velike posude za vodu),

bezbeli, devletlija, dušek, dunja, duvar, emer, garib (stara osoba), gazi, hajir dova, hak, hal, hizmet, kader, koše (koriste samo oblik čošē), laik, mahšer (u značenju puno svijet, gužva), mahluk (riječ hajvan koriste za domaće životinje, a mahluk isključivo za ptice), makbul (izražavanje osjećaja zadovoljstva), melaik (koristi se kada se želi naglasiti dobrota jedne osobe, pa se kaže: „Ko melaić je.“), merhaba, miva, mubarek (veselje), muhadžir, nimet (najčešće se koristi za hljeb), parče, soj, šubha, tavan, vakat(vrijeme), vasijet, vatan, zera, zijan.

Prema urađenoj analizi došli smo do interesantnih zaključaka. Naime, kad je riječ o prvoj grupi turcizama broj riječi koje i odrasli ispitanici, a i djeca poznaju je skoro ujednačen. To je, zapravo, i najveći broj turcizama koji koriste. Polovina riječi iz ove grupe je u svakodnevnoj upotrebi kod obje grupe ispitanika nezamjenjljiva. Određene riječi se nalaze i u prvoj i u četvrtoj grupi riječi (*ašik, dunja, hajir dova, makbul, vakat*), to se može povezati sa sistemom življenja ispitanika kojima je vjera zapravo i svakodnevnica, svoj svakodnevni diskurs i diskurs vjerskog karaktera ne razdvajaju. Analizirajući drugu grupu turcizama možemo doći do zaključka da je veći broj nepoznatih riječi učenicima nego odraslim osobama. Procentualno taj podatak bi izgledao ovako: učenici ne poznaju 32%, a odrasli 19% turcizama Mevluda.

U analizi treće grupe riječi je neznatna razlika među anketiranim grupama. Broj riječi čije značenje poznaju ali ih ne koriste je gotovo isti. U četvrtoj grupi ova razlika je znatno vidljivija, anketirana grupa odraslih koristi veći broj turcizama. Kroz analizu pete grupe turcizama uvidjeli smo da riječi kojima je protkan mevludski spjev koje su frekventne u savremenom turskom jeziku odraslima su nepoznate, dok ih anketirani učenici jako dobro prepoznaju kroz učenje turskog jezika u školi.

7. MEVLUD U PRAKSI VJERSKIH SLUŽBENIKA U BOSNI I HERCEGOVINI

Najstariji pisani tragovi o učenju mevluda na prostoru Bosne i Hercegovine su, prema dosadašnjim saznanjima, tragovi iz vakufname najpoznatijeg bosanskohercegovačkog dobročinitelja Gazi Husrev-bega. Vakufnamom iz 1531.godine po gregorijanskom kalendaru, odnosno, 938. godine po hidžretskom kalendaru ostavlja Gazi Husrev-beg naredbu da se svake godine u mjesecu rebiu'l-evvelu u kojem je rođen Božiji poslanik Muhammed a.s. prouči mevlud u Gazi Husrev-begovoj džamiji.⁹⁵ O učenju mevluda i običajima prilikom obilježavanjarođenja Poslanika a.s. na području Medžlisa islamske zajednice Visoko i Gračanica, upoređujući prošlost i sadašnjost, intervjuirala sam imame u penziji, mlađe imame, muallime i bule, imajući u vidu i svoje vlastito iskustvo kao muallime.

Povodi pisanja mevludskih spjevova su velika ljubav prema Poslaniku a.s., želja da se što češće Poslanik a.s. spominje, da se oživi sjećanje na njega, njegov život, djelo i poruke koje je ostavio kroz svoje ponašanje, govor, pa čak i poruke šutnjom odobrene.

Mevludi na prostoru Bosna i Hercegovinauče se povodom rođenja Poslanika a.s. ali i povodom raznih radosnih događaja vezanih za život pojedinca, kao i zajednice. Ukoliko je povod učenja mevluda rođenje Poslanika, onda je to isključivo u mjesecu rebiu'l-evvelu. Povodi učenja mevluda, kako smo već napomenuli, mogu biti radosni događaji vjernika i događaji koji su bitni za širu zajednicu muslimana. Uglavnom, prilike u kojima je neizostavan spomen Poslanika a.s. i veličanje čina njegovoga dolaska na svijet su rođenje Poslanika a.s., vjenčanje, rođenje djeteta, akika⁹⁶,sunećenje⁹⁷muškog djeteta, useljenje u novu kuću, postavljanje kamena temeljca za vjerski objekat, obnova ili otvorenje džamija. Međutim, treba napomenuti da suštinska svrha i povodi organiziranja mevludske svečanosti su bili daleko dublji od formalnih razloga. To je bila jedinstvena prilika da se znanje obogati, da se ljudi okupe. Mevludske svečanosti u Bosni i Hercegovini su bile prilika da učeni ljudiupoznaju i posavjetuju članove Islamske zajednice, (džematlije)o aktuelnim pitanjima vezanim za njihov vjerski i nacionalni opstanak i napredak. Iz razgovora sa intervjuisanim starijim vjerskim službenicima u ranijem periodu, od 60-tih do 70-

⁹⁵Spomenica Gazi Husrev-begove četiristogodišnjice, Sarajevo, 1932., str. 18.

⁹⁶Akika je klanje kurbana povodom rođenja djeteta. Obično se kurban kolje sedmi dan po rođenju djeteta, djetetu se nadije ime, prouči ezan na desno i ikamet na lijevo uho. Za dovoljan je jedan kurban i možete ga upotrijebiti u priređivanju sohbeta na koji će se pozvati rodbina i prijatelji i u cijelosti ga upotrijebiti. Nije neophodno podijeliti meso siromasima i sl. (o ovome više na: <http://www.islamskazajednica.ba/rodenje-akika/7643-propisi-vezani-za-akiku>; stranica posjećena 9.6. 2019.)

⁹⁷Obrezivanje muškog djeteta.

tih godina prošlog stoljeća mevlud se učio najčešće u zimskim danima i bez povoda, svako sijelo na kome su prisustvovali neki od pobožnih ljudi pretvaralo se u sijelo Bogu ugodno. Bula Saliha Valjevac spominje šejha hfz. Muharema-ef. Lemeša kao jednoga od pobožnih ljudi koji je koristio svaku priliku da ljudima kazuje korisne stvari. Za održavanje takvih mevluda, čiji cilj nije bio ovozemaljski, nisu bili potrebni posebni uvjeti, niti nagrade za učače. Takve manifestacije su održavale okolnosti u kojima se shvatala, osjećala i živjela vjera. Prema mišljenju norveške kulturne antropologinje Tone Bringe koja je obavljala istraživanja o životu muslimana u Bosni i Hercegovini mevludje, „briga za žive“⁹⁸ koji priređuje domaćinstvo radi berićeta. Kroz razgovor sa starijim vjerski službenicima od 60-tih godina prošlog stoljeća pa sve do agresije na Bosnu i Hercegovinu 1992. godine u velikom broju kuća medžlisa Visoko i Gračanica, pa i šire, se mevlud učio, naročito u jesen kada su se završavali svi poslovi na usjevima. Mevlud je bio krana završetka radova. Na Medžlisu Islamske zajednice Visoko napoznatije naselje po održavanju mevluda, naročito u jesenskom i zimskom periodu, je bilo i ostalo i do dana današnjeg Srhinje⁹⁹. Mevlude su obično učile efendije i derviši. Na mevludskim svečanostima su prisustvovali i muškarci i žene i djeca.

Običaj kod održavanja mevludske svečanosti je dijeljenje mevludskog šerbeta nakon *Ustajanja*, dijela Mevluda u kome se govori o iskazivanju dobrodošlice Božijem Poslaniku a.s. na ovaj svijet. Na samom kraju mevluda se dijele mevludske šećerke, bombone, nagrađuju se učači i čestita mevludprvenstveno onome ko ga priređuje, pa potom i prisutnim gostima.

Ukoliko mevlud organizira privatno lice (ili lica) u kući ili u džamiji, organizator bira učače koji imaju lijep glas u želji da što bolje i jasnije poruka mevluda dopre do srca vijernika koji su prisutni. Ima i mjesta gdje samo jedna osoba uči mevlud, što nije ustaljena praksa zbog dužine teksta i nemogućnosti predaha i odmora učača. U tekijama i u džamijama, ukoliko se radi o organiziranju mevluda na nivou manje vjerske zajednice (džemata)¹⁰⁰ ili veće (medžlisa)¹⁰¹, u izvođenju mevluda učestvuju svi prisutni vjerski službenici.

⁹⁸Tone Bringe, *Biti musliman na bosanski način*, Sarajevo, 1997., str. 181.

⁹⁹Naselje koje broji najviše derviša u općini Visoko

¹⁰⁰Najmanja organizaciona jedinica Islamske zajednice je džemat. Kroz džemat muslimani ostvaruju osnovna vjerska prava, obaveze i provode različite aktivnosti. Džemat u pravilu sačinjava skupina od najmanje 100 muslimanskih domaćinstava, koja žive na jednom području i koja su međusobno povezana u izvršavanju zajedničkih islamskih dužnosti.

¹⁰¹Lokana organizaciona jedinica Islamske zajednice sačinjena od džemata jednog područja.

Na području Medžlisa Visoko i Gračanica do 80-tih godina se obično učio turski mevlud od Sulejmana Čelebija, najčešće njegov uvodni dio (*Ey hudaden i Allah adın zikr edelim evvela*). Dijelovi turskog mevluda se uče još uvijek u tekiji u Blagaju, u Radinovićima kod Visokog, u Sarajevu u Sinanovoj tekiji, u Travniku i u Zenici. Samo u tekiji u Živčićima se uči turski mevlud u cjelosti, i poznaju ga i mlađe i starije generacije učača i derviša tetekije, što nam pokazuje da postoji organizirano podučavanje turskome mevludu u tom dijelu Bosne i Hercegovine.

Dužina učenja turskog mevluda zavisi od broja poznavalaca - učesnika mevludske svečanosti. Obično se uči poglavlje *Rođenje*, ako je manje učača, ili i poglavlje *Miradž*, ako je više učača koji poznaju turski mevlud. Nakon turskog, slijedio je i jedan od naših bosanskohercegovačkih mevludskih spjevova među kojima je prvo mjesto zauzimao *Mevlud* hfz. Saliha Gaševića i *Dodatak Mevlud-i Šerifu* od Zenunovića, a kasnije, nakon izdavanja *Mevluda* Rešada Kadić 1963. godine, njegov ili *Mevlud* Safvet-bega Bašagića.

Kada se spomene turski mevlud, stariji imami dijele zajednički doživljaj kako je to mevlud koji se osjećao, nije bilo potrebno da se prevodi. Veoma mali broj imama danas zna učiti turski mevlud. Većina poznavalaca turskog mevluda je u poznim godinama starosti. Postoji velika želja tih imama da poduče mlađe generacije učenju turskog mevluda, jer kako kažu, „...*turski mevlud se treba učiti iz poštovanja prema Sulejmanu Čelebiju, autoru ovog mevluda koji se učio na našim prostorima kada drugog mevluda nije bilo*“¹⁰².

Međutim, mali je broj mlađih imama, entuzijasta, zainteresiranih za oživljavanje i održavanje ove tradicije. Takvi imami traže od starijih poznavalaca turskog mevluda da ih nauče čitanju i učenju ovog mevluda. Sve su rjeđe mevludske svečanosti na kojima se mogu čuti stihovi Sulejmana Čelebija.

Ukoliko traži organizator mevluda da se uči turski mevlud, onda se obično uči iz primjerka koji je štampan latiničnim pismom. Stariji imami smatraju da ta verzija mevluda „nije isto“ što njegov izvorni oblik koji je u 15. stoljeću napisan rukom i arapskim pismom, te se u narednim stoljećima također prepisivao rukom i arapskim pismom. Za mevlud učen iz primjeraka štampanih latiničnim pismom stariji imami kažu da „...*nema kajde, melodije, iz razloga što se uči na latinicu*“¹⁰³, iako su to primjerci transkripcije izvorne verzije, a zapravo je

¹⁰² Riječi Šejha Sirije efendije Hadžimejlića

¹⁰³ Riječi Mehmeda efendije Delića

riječ o vrlo rijetkim prilikama da se turski mevlud uči i da mlađi vjerski službenici nemaju dovoljno prakse u njegovom učenju. Iz izjava naših ispitanika možemo zaključiti da se učenje turskog mevludskog spjeva, makar na početku mevludske svečanosti se polahko gubi i nema nikakav značaj za mlađe vjerske službenike, izuzimajući, kako smo već predhodno kazali, jedan mali broj zainteresiranih.

Kod učenja mevluda od 60-tih godina pa sve do kraja dvadesetog stoljeća, prema kazivanjima vjerskih službenika, je bilo tačno određeno kada i koja ilahija i odlomak Kur'ana se uči. Danas je to mnogo ležernije, iako se i dalje uče i derviške ilahije, također su neizostavna dva odlomka iz Kur'ana, na početku mevludske svečanosti se uče posljednji ajeti (rečenice) sure Al-Isra' 110-111. nakon kojih se donose tekbiri (veličanje Allaha dž.š.), te pred poglavlje *Miradž*, dio kur'anske sure Hiğr 1-15 ajeta. Prema riječima penzionisanih imama učenje mevludskog spjeva izumire, svečanost se održava, ali tekst Mevluda sve se manje uči, odnosno, pjeva na poznate melodije, više se recitira, izražajno čita.

Mevlud bi, prema mišljenju starijih vjerskih službenika, trebao da bude protkan samo stihovima Čelebija, Gaševića, Zenunovića, određenim ilahijama i odlomcima iz Kur'ana, kako je bila praksa u vrijeme kada su oni službovali. Danas, na početku 21. stoljeća, mevludi se ne izvode u cjelosti, već samo po nekoliko stihova iz različitih spjevova. Uče se ilahije koje stariji imami porede sa novokomponovanim pjesmama čija vrijednost nije kao vrijednost sevdalinke. Također, vele da je bespotrebno da više vjerskih službenika ustaje da kazuje o porukama mevludskim, kao i da se u držanje govora na vjerskim svečanostima upliću politički angažirane ličnosti.

Zbog ovoga su stariji imami razočarani i vele da je to „...*akademija za drugu scenu*“, i da „*tim vrstama mevluda nije mjesto u džamiji*“.

Mlađi vjerski službenici su mišljenja da je potrebno uvesti osvježenje kroz učenje novih ilahija, recitiranje teksta Mevluda, posebno ako u mevludskoj svečanosti učestvuju mladi koji ne poznaju melodiju mevludsku. Mevludi su obično pisani u jedanaestercu¹⁰⁴ koji je pogodan za pjevanje. Melodija se razlikuje od izvođača do izvođača, većinom ta melodija nalikuje melodiji prvijenca mevluda, mevludu Sulejmana Čelebija, koji je također spjevan u jedanaestercu. S tim u vezi, obično se na mevludima koje uče muallime i bule i na kojim prisustvuju samo žene uči *Predgovor*, te poglavlja *Koristi Mevlud-i šerifa* i *Rođenje* od hfz. Saliha Gaševića, zatim

¹⁰⁴ Mevlud Seida Zenunovića je spjevan u šesnaestercu.

poglavlje *Rođenje* iz mevluda Rešada Kadića i stihovi koji se uče kada se ustane na noge (*Dobro nam doš'o*) iz Mevluda koji je sastavio Safvet-beg Bašagić¹⁰⁵, a potom ponovo poglavlja *Sve stvoreno učini se veselo* i *Miradž* iz Mevluda Saliha Gaševića. Ovakav način učenja mevluda je, prema mišljenju mlađih vjerskih službenica, zanimljiviji i kraći za razliku od mevluda koje su vodile starije vjerske službenice koji je trajao i po tri-četiri sata¹⁰⁶.

Kada govorimo o popularnosti mevluda na bosanskom jeziku, možemo sa sigurnošću kazatida kažemo da jeto mevlud hfz. Saliha Gaševića do izdavanja Mevluda Rešada Kadića 1963.godine. Danas to mjesto zauzima njegov mevludski spjev. Međutim, kada je riječ o najpopularnijem, najslušanim i najčešće izvođenom dijelu nekogamevludskog spjeva, to mjesto zasigurno zauzima dio mevluda *Sve stvoreno učini se veselo* od hfz. Saliha Gaševića. Gaševićev Mevlud je, sve do 40-tih godina prošlog stoljeća štampan na arebici koja je bila pismo naših predaka¹⁰⁷, čak i u vrijeme kada je bilo zabranjeno održavanje vjerske pouke¹⁰⁸ veliki broj te literature, sufara i ilmihala, je usljed nedostatka štampanih primjeraka ručno prepisivan arapskim pismom i tako distribuiran u kuće u kojima se odvijala tajno vjerska pouka.¹⁰⁹

Arebicu, pismo na kome su bosanskim jezikom pisali Bošnjaci, danas poznaje mali broj vjerskih službenika, naročito je malo mlađih koji poznaju arabicu. Samo je nekolicina onih koji imaju želju da očuvaju tradiciju pisanja bosanskog jezika arapskim pismom. Stvarne potrebe za poznavanjem arebice nema, ali za očuvanjem kulturne baštine Bosne i Hercegovine, da. Te tu želju nekolicine entuzijasta treba svakako podržati.

Kada govorimo o mevludskoj poruci i o svrsi održavanja mevludskih svečanosti, možemo sa sigurnošću reći da mevlud ima svoju didaktičko-metodičku ulogu. Muallimi organiziraju učenje mevluda sa svojim učenicima, polaznicima vjerske pouke u mektebimana

¹⁰⁵O popularnosti i poetskoj vrijednosti ovih stihova svjedoči i činjenica da je Rešad Kadić, autor jednog od najpoznatijih mevluda na bosanskom jeziku, u prvom izdanju svog Mevluda spjevao vlastiti tekst dobrodošlice, a već u drugom izdanju preporučio je da se na tom mjestu uče Bašagićevi stihovi:

*Dobro nam došo, najviši sine, arapskog roda i domovine!
Dobro nam došo, stari plemiću, Hašimoviću, Kurejševiću!
Koji ćeš slabe dići na noge ilišit ropstva narode mnoge!
Dobro nam došo, prosvjetitelju, zagovorniče i spasitelju!
Suri – Isrâfilkada zapuše, u te se naše uzdaće duše.
Ti nesretniku blažićeš muke, ti grijeshniku pružićeš ruke!*

¹⁰⁶Riječi bule Salihe Valjevac i Enise Breščić

¹⁰⁷Do sada je poznato da su se na arebici koristila četiri mevluda, Saliha Gaševića, Arifa Sarajlije, Muhameda Rušdije i Seida Zenunovića.

¹⁰⁸Amira Trnka-Uzunović, "Mekteb je stub islamskog odgoja I obrazovanja, *Novi muallim*, br. 35, Sarajevo, 2008., str. 96-101

¹⁰⁹Prema riječima intervjuiranog imama šejha hadži Sirije Hadžimjelića rođenog 1942.godine.

hatmama¹¹⁰ i povodom obilježavanja značajnih historijskih datuma u povijesti islama i odabranih mubarek noći u islamskoj tradiciji. Na ovaj način djeca se uče javno nastupati, usvajaju ljubav prema islamu i Poslaniku a.s. kao i tradiciju održavanja mevluda.

Bošnjaci su, nekada, priređivali mevlude u svojim kućama. I danas neke porodice gaje tradiciju učenja mevluda u privatnom ambijentu svake godine¹¹¹. Međutim, danas su privatne mevludske svečanosti, naročito u kućama, vrlo rijetke i sa sigurnošću se može reći da se taj dio tradicije polahko gubi. Sve je manje okupljanja u privatnim kućama na kojima se izvode vjerski obredi, ne samo mevluda, nego i iftara i tevhida. Forma je postala bitnija od suštine. Jedan od penzionisanih imama kaže da nije pristalica „*iftara u cipelama*“, misleći da sve što se dešava izvan džamije i kuće gubi na svom suštinskom značenju i poprima samo formalne karakteristike.

Ipak, ne smijemo biti ni pesimistični, jer kada govorimo o mevludskim svečanostima javnog karaktera one su dobile jednu sasvim novu dimenziju. Konačno se Bošnjak nakon dugo vremena može osjećati slobodno jer može javno da iskaže svoju vjersku pripadnost, nema potrebe da mevlud održava krišom u kući i da kazne plaća zbog toga¹¹² kao što je, prema kazivanju starijih građana, bilo u našoj ne tako davnoj prošlosti.

Treba biti svjestan ove slobode, njegovati je i cijeniti.

Intervjuirani vjerski službenici:

Sirija-ef. Hadžimejić, rođen 1942. god., penzionisani imam MIZ Visoko, predsjednik
Tarikatskog centra Bosne i Hercegovine

Mehmed-ef. Delić, 1955. penzionisani imam MIZ Kakanj

Mehmed-ef. Amidžić, rođen 1961., penzionisani imam MIZ Gračanica

Fikret-ef. Bajrić, rođen 1978. god., imam džemata D.Moštre, MIZ Visoko

¹¹⁰ Hatma, hatme – svečano obilježavanje kraja mektebske godine. Tokom cijele mektebske godine (septembar-kraj maja ili početak juna) učenici uče Kur'an i sa krajem mektebske godine prouče cijeli Kur'an sa muallimom. Pored učenja Kur'ana, kroz mektebsku nastavu usvajaju znanja o vjerskim propisima, lijepom ponašanju i historiji islama.

¹¹¹ Aiša Softić, "Mevludka kućni običaj Bošnjaka", *Mevlud u životu i kulturi Bošnjaka*, Zbornik radova-Izbor mevluda-bibliografija, Bošnjačka zajednica kulture „Preporod“, Institut za bošnjačke studije, 2000., 303. str., str.104.

¹¹² Prema svjedočenju bule Salihe Valjevac (Visoko, 1952.) žene koje su organizirale mevlude u kućama i već narednog dana pozivane na odgovornost, izricala im se novčana kazna koju su obavezno morale platiti. Bula Saliha Valjevac kaže da su odlazile da plate kaznu i da su željele da plate i unaprijed jer će opet godine mevlud biti proučen u njihovim kućama.

Saliha Valjevac, rođena 1952. god. bula džemata Maurovići, MIZ Visoko

Enisa Breščić, rođena 1955. god. bula džemata Dobrinje, MIZ Gračanica

Selma Muslić, rođena 1982.god. muallima džemata B. Mahala, MIZ Visoko

8. ZAKLJUČAK

Kako je ličnost Muhammeda a.s. i poslanstvo njegovo u historiji čovječanstva zabilježeno za muslimanskog vjernika kao najuzvišenija i najizuzetnija blagodat, tako smo i mi željeli da damo svoj akademski doprinos u očuvanju tradicije obilježavanja njegovog rođendana. Prvijenac mevludskih spjevova je mevlud Sulejmana Čelebijačija je slava nadživjela slavu osmanskih sultana. Nijedno drugo djelo koje je čovjek svojom rukom napisao ne živi tako dugo u narodu, nijedno djelo nije toliko puta umnožavano i prenošeno u pisanoj i u usmenoj formi po svim dijelovima Osmanskog carstva, pa i šire. To je djelo koje se najčešće moglo naći i po bibliotekama Bosanskog ejaleta. Mnogi autori su se okušali u prijevodu ovog djela, kako u stihu, tako i u prozi, ali prijevod Saliha Gaševića je najpoznatiji i najrašireniji u našem narodu. Naš rad bavi se upravo tim *Mevludom*. Ovdje je ponuđena transkripcija izdanja Gaševićeva Mevluda iz 1924/1925. godine i detaljan jezički opis.

Metodom intervjuiranja vjerskih službenika utvrdili smo društveni status mevludske svečanosti danas, ali naglasili smo i njen položaj u prošlosti. Ukazali smo na potrebu istraživanja kulturne tradicije Bošnjaka pisane arapskim pismom na bosanskom jeziku.

U opisu jezika kojim je napisan Mevlud Saliha Gaševića težište smo stavili na turcizme. Ispitali smo koliko se turcizmi koji su zastupljeni u Gaševićevom mevludu danas pojavljuju u govoru starijih i mlađih generacija u Bosni.

Tekst Mevluda koji smo transkribirali potječe iz 1924. godine, ali je predgovor preuzet iz izdanja od 1910. godine. Čitanjem i transkribiranjem predgovora uvidjeli smo sa kakvim su se poteškoćama suočavali pisci na bosanskom jeziku dok su koristili arapsko pismo i kolika je bila važnost reforme tog pisma za potrebe bosanskog jezika.

Intervjui koje smo obavili sa vjerskim službenicima navode nas na zaključak da se još uvijek, iako sve rjeđe, na mevludskim svečanostima uči uvodni dio turskog mevluda iz poštovanja prema njegovom autoru Sulejmanu Čelebiju. U razgovoru sa vjerskim službenicima doznali smo da je održavanje privatnih mevludskih svečanosti, u poređenju sa prošlim vremenima, danas sve rjeđe. S druge strane, javna obilježavanja rođenja Poslanika a.s. su zastupljena u velikoj mjeri i sa tendencijom porasta.

Analizirajući turcizme kroz podjelu u pet grupa i anketiranje dvije dobne skupine, učenike osnovnih škola i odrasle osobe dobne skupine 45-80 godina, došli smo do interesantnih

zaključaka. Omjer poznatih riječi iz prve grupe obje dobne skupine je gotovo podjednak, s obzirom da se radi o vjerskim terminima. Kroz analizu druge grupe riječi (riječi čije značenje ne poznaju) omjer nepoznatih riječi je veći kod mlađe dobne skupine, učenika. Broj riječi iz treće grupe (riječi koje poznaju, a koje ne koriste) je gotovo podjednak. Četvrta grupa (riječi koje koriste u svakodnevnoj komunikaciji) nam je jasno pokazala da veliki broj riječi iz aktivnog prelazi u pasivni riječnički fond, jer učenici u znatno manjoj mjeri koriste turcizme u odnosu na odrasle osobe. U petoj grupi turcizama (riječi iz savremenog turskog jezika), također, dolazi do izmjena, ove riječi su odraslima nepoznate, dok ih anketirani mlađa grupa jako brzo prepoznaje kroz učenje turskog jezika u školi. Došli smo do zaključka da je sve manji broj turcizama u svakodnevnoj upotrebi u bosanskom jeziku. Još uvijek je veliki broj turcizama poznat, ali iz aktivnog leksičkog fonda prelaze u pasivni leksički fond. Pored toga što veliki broj turcizama prelazi iz aktivnog u pasivni leksički fond, njihovom analizom došli smo do zaključka da, pored toga što veliki broj turcizama „zastarijeva“, dolazido promjena i pomijeranja značenja u odnosu na osnovno značenje (*bardak-čaša; bardak-velika zemljena posuda za vodu*). Međutim, leksički fond u kojem nije došlo do promjena i koji se koristi bez zamjene za neke nove izraze su riječi iz skupine vjerskih termina. Te termine koriste podjednako sve dobne skupine Bošnjaka, s obzirom da se radi o islamskim vjerskim terminima.

Iskreno se nadamo da će makar dijelom ovaj rad osvijetliti staze bošnjačke kulturne baštine perioda kada su turska kultura i turski jezik imali veliki uticaj kako na usmenu, tako i na pisanu riječ. Svojim istraživanjem i analizama uz korištenje povijesne, deskriptivne, komparativne i metode intervjuiranja, također se nadamo da smo dali svoj skromni doprinos akademskoj zajednici i da će ovaj rad biti od pomoći daljim istraživanjima, kako jezičkog, tako i kulturnog bosanskohercegovačkog naslijeđa.

9. IZVORI I LITERATURA

9.1. Izvori

1. Gašević, Salih, *Mevlud*, Sedmo izdanje, Uredništvo Tarika, Islamsko starješinsto Sarajevo, 1343.h.g.

9.2.Literatura

1. Akkuş, Mehmed, Derman, Uğur, (hazırlayanlar - pripremili), *Süleyman Çelebi - Vesiletü'n Necât (Mevlud)*, Diyanet İşleri Bakanlığı, Ankara, 2013.
2. Bačićanin, Fuad, *Preplitanje kultura u osmansko doba na tlu Srbije – na primeru alhamijado književnosti*, Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet, 2016.
3. Bajraktarević, Fehim, “Srpska pesma o Muhamedovu rođenju”, *Glasnik Srpskog naučnog društva*, III/1928, 3, 1927. str. 182-202.
4. Bajraktarević, Fehim, “ Prilog proučavanju naših pozajmica orijentalnog porijekla”, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, knjiga 27, Beograd, 1961., 65-79. str.
5. Bajraktarević, Fehim, “O našim Mevludima i o Mevludu uopšte”, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor XVII/1*, Beograd, 1937.
6. Bejtić, Alija, “Iz prošlosti Mevluda u Bosni i Hercegovini”, *El-Hidaje*, god. VI, br.6-8, Sarajevo, 1942-43, 6-8, str. 205-213.
7. Bringe, Tone, *Biti musliman na bosanski način*, Sarajevo, 1997.
8. Bulić, Halid, “Upravljanje glasovima u Mevludu Mirze Safvet-bega Bašagića”, *Slavica Lodziensia 1*, 2017, str. 77-94.
9. Bušatlić, Ismet, “Bilingvizam u bošnjačkoj književnoj tradiciji”, *Znakovi vremena*, jesen 2002, br. 17, Naučnoistraživački institut “Ibn Sina”, Sarajevo, 2002.
10. Dautović, Ferid, „Muhammed a.s., uzor muslimana, *Preporod*, XXVII/1996, 9-10, str. 592-593.

11. Duranović, Elvir, "Tradicija mevluda u Bosni I Hercegovini u prvoj polovini XX stoljeća", *Glasnik Rijaseta Islamske Zajednice u Bosni I Hercegovini*, br. 11-12, El-Kalem, Sarajevo, 2015., 1103-1116. str.
12. Đinđić, Slavoljub; Teodosijević, Mirjana; Tanasković, Darko (1997): *Türkçe-Sırpça sözlük, Atatürk kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kürümü, Türk Dil Kürümü*, Ankara.
13. Filan, Kerima „Turska leksika u rječniku ‘Makbuli arif’ Muhameda Hevajja Uskufija“, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga XXIII/XXIV, Sarajevo, 2005, str. 205-217.
14. Filan, Kerima, „Ortografske karakteristike Ljetopisa Mula Mustafe Bašeskije“, *Prilozi za Orijentalnu filologiju*, 49/2000., Vol. 49, Sarajevo, 2000., str.19-40.
15. Filan, Kerima, „Turski jezik u Bosni u Osmanskodoba“, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Knjiga XXXV, Srajevo 2014., 151-178. str.
16. Gadžo-Kasumović, Azra, „Prvi mevlud Ali-Dade Bošnjaka u Bosni i prizori ljubavi prema Ehli bejtu“, *Beharistan*, broj 1, 2001., str.19-49.
17. Gazić, Lejla, „Fehim Bajraktarević – balkanski orijentalista evropskog tipa“, *Znakovi vremena*, Sarajevo, ljeto-jesen 2010, vol.13, 48/49, 10-23.str.
18. Hadžijahić, Muhamed,*Hrvatska muslimanska književnost prije 1878. godine*, Sarajevo, 1938.
19. Hafizović, Mesud, „ Uz Mevludi-šerif“, *Islamska misao*, III/1981, 26, str. 5.
20. Hajrulah, Idriz, „ Viladeti Nebevi“, *Glasnik VIS*, VIII/1940, 6, str. 224.-233.
21. Handžić, Mehmed,*Književni rad bosanskohercegovačkih muslimana*, Sarajevo, 1934.
22. Handžić, Mehmed, „Dvije-tri o mevludu“, *Glasnik VIS*, II/1934, 7, str. 389.-394.
23. Huković, M., Kasumović, A., Smailović, I., *Muhamed Hevai Uskufi*, Univerzal, Tuzla,1990.
24. Huković, Muhamed (odabrao i priredio) *Zbornik alhamijado književnosti*, Preporod, Sarajevo, 1997.
25. Idriz, Hajrulah, „Viladeti Nebevi“, *Glasnik VIS*, VIII/1940, 6, 224-233.
26. Janković, Srđan, „ Ortografsko usavršavanje naše arabice u štampanim tekstovima(Uticaj ideja Vuka Karadžića)“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, XIV-XV/1964-65, Sarajevo, 1969.,str. 9-40.
27. Kadribegović, Aziz, „ Jedno nesvakidašnje izdanje Mevluda“, (Fehim Nametak, *Mevlud Sulejmana Čelebije*), *Glasnik VIS*, XXXIX/1976, 3, str. 259.-262.

28. Kadribegović, Aziz, „Naši mevludski spjevovi“, *Islamska misao*, V/1983, str. 62.-68. str.
29. Kalajdžija, Alen, „ O klasifikaciji bosanske alhamijado književnojezičke tradicije“, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*“, knj.XXXIII, Sarajevo, 2012., str. 277-289.
30. Kalajdžija, Alen, „Perspektive proučavanja alhamijado pismenosti: projekt transkripcije i transliteracije alhamijado tekstova“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 64/2014., Sarajevo, 2015., str. 399.- 421.
31. Kemura, Ibrahim, „ Hafiz Salih Gašević u svjetlosti literarnog djela jednog crnogorskog pisca“, *Glasnik VIS*, XXXII/1969, 3-4, str. 120.-123.
32. Kujundžić, Enes, „ Mevlud kao jedan od simbola bočnjačkog identiteta“, *Takvim za 1999. (1419/20.h.g.)*, Rijaset Islamske zajednice u Bosni i hercegovini, Sarajevo, 1998.
33. Letić, Branko, *Knjige i književno naslijeđe – Problemi proučavanja naše starije književnosti*, Univerzal, Tuzla, 1987.
34. M.H., M.B., DŽ.L., Mevlud-historijat i značenje zbirke Mevluda“, *Sve stvoreno učini se veselo*, Udruženje islamskih vjerskih službenika u SR BiH, Sarajevo, JNA 81., 3.izdanje, Sarajevo, 1990., str.7.-16.
35. Mehić, Mustafa, „ Zašto slavimo Muhammeda a.s.“, *Glasnik VIS*, XI/1943, 3, str. 50 -57.
36. Memić, Hamzalija, „ Zašto volimo Alejhisselama?“, *Glasnik VIS*, XXVI/1963, 9-10, str.425.
37. Mevlud, *Islamska misao*, IV/1982, 37, str. 5.
38. Muftić, Ismet, „ Misli o Muhammedu a.s. u povodu Mevluda“, *Glasnik VIS*, XII/1944, 4-5, str. 61-66.
39. Muftić, Teufik, „ O arebici i njenom pravopisu“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 38/1988, vol. 38, Sarajevo, 1989. str.101.-121.
40. Mujezinović, Mehmed, „ Natpis na nišanu Hafiz Salih ef.Gaševića u Bijelom Polju“, *Takvim za godinu 1973. (1392- 1393)*, str. 134.-141.
41. *Mulahalilović, Enver, Vjerski običaji muslimana, Sarajevo, 1989.*
42. Nametak, Abdurahman, *Hrestomatija bosanske alhamijado književnosti, Prvo izdanje, Svjetlost, Sarajevo, 1981.*
43. Nametak, Alija, „Gaševićev bosanski Mevlud“, *Kalendar „Narodne uzdanice“*, Sarajevo, 1936., str. 66.-83.

44. Nametak, Fehim, "Tradicija mevluda u Bosni I Hercegovini", *Mevlud u životu i kulturi Bošnjaka - Zbornik radova*, str.41-51.
45. Nametak, Fehim, „Avrupa'da Alhemiyado edebiyatı“, *Türk Edebiyatı Tarihi 2*, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2007., str.587.- 593.
46. Nametak, Fehim, *Pojmovnik divanske i tesavvufske terminologije*, Orijentalni Institut u Sarajevu, Sarajevo 2007.
47. Naši mevludski spjevovi, *Islamska misao*, V/1983, 59-60, str. 62.-68.
48. Okić, Muhamed Tayyib, „Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlidinin Tercemeleri“, *Ankara Üniversitesi İlimler Dergisi*, 1976, sayı 1., Aralık 1975., (Ayrı Baskı), 15-78.
49. Pekolcay, Necla, *Mevlid (Vesiletü'n-Necât) Süleyman Çelebi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1997.
50. Pirić, Alija, *Stil i tekst –Stilopisne interpretacije književnih tekstova XX stoljeća*, Bosanska riječ, Zagreb, 2000.
51. Smailagić, Nerkez, *Leksikon islama*, Svjetlost , Sarajevo, 1990.
52. Softić, Aiša, "Mevlud kao kućni običaj Bošnjaka", *Mevlud u životu I kulturi Bošnjaka*, Zbornik radova-Izbor mevluda-bibliografija, Bošnjačka zajednica kulture „Preporod“, Institut za bošnjačke studije, 2000., 102-109.
53. Spomenica Gazi Husrev-begove četiristogodišnjice, Sarajevo, 1932.
54. Sve stvoreno učini se veselo, Zbirka mevluda, III izdanje, Udruženje Ilmije, III izdanje, Sarajevo, 1990.
55. Šaćić, Muzejena, *Naši mevludi, njihovo učenje i uticaj na razvijanje imanskog osjećaja* (neobjavljeni diplomski rad iz akaida, Islamski teološki fakultet), Sarajevo, april 1986.
56. Škaljić, Abdulah, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo, 1966.
57. Timurtaş, Faruk, *Mevlid Süleyman Çelebi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.
58. Trako, Salih, *Ibrahim Zikrija iz Užica, Komentator Sulejman Čelebijina djela Vesilet En-Nedžat, Anali GHB, Knjiga XI-XII/1985, Sarajevo, 1985.*
59. Varupa, Midhat, "Mevlud kakav želimo", *Glasnik VIS*, XXVII/1974, 3-4.